

Description of the Symptoms of Antisocial Personality Disorder within the Framework of Islamic Ethics¹

Mahdi Abbasi¹

Masoumeh Marvi²

1. Assistant Professor, Department of Islamic Psychology, Research Institute of
 Quran and Hadith, Qom, Iran (Corresponding Author).

Email: abbasi.m@righ.ac.ir; Orcid: 0000-0002-8347-3924

2. Instructor, Department of Psychology, Bint al-Huda Higher Education Complex, Qom, Iran.

Email: m.marvi1472@yahoo.com; Orcid: 0000-0002-4459-7297

Abstract

The present study was conducted to describe the symptoms of antisocial personality disorder (ASPD) in Islamic ethical texts. Given the overlap between the fields of ethics and psychology in describing and reforming antisocial behaviors, it seems essential to describe the psychological symptoms of ASPD based on Islamic ethical concepts. The resulting concepts, by offering an ethical explanation of the disorder, can facilitate the design of therapeutic interventions with an Islamic approach. The method used in this study was qualitative content analysis of two sets of texts: psychological texts that describe and explain ASPD and ethical texts related to the semantic domain of antisocial personality symptoms. In the first part, eight psychological sources were coded, and relevant categories of symptoms were classified. Among the ten resulting categories, four—motivation and purpose, self-control, cognition, and behavioral content—were selected for their significance and broad scope. In the second part,

1. Abbasi, M., & Marvi, M. (2025). Description of the symptoms of antisocial personality disorder within the framework of Islamic ethics. *Ethics and Psychology*, 1(1), pp. 137-184.
<https://doi.org/10.22081/jmp.2025.71208.1006>

* **Publisher:** Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom (Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran). ***Type of article:** Research Article

▣ **Received:** 2025/03/15 • **Revised:** 2025/07/11 • **Accepted:** 2025/07/19 • **Published online:** 2025/08/04

the concepts related to the descriptors of ASPD symptoms were extracted and categorized from Islamic texts based on semantic domains. The findings indicate the presence of 17 descriptors in the category of motivation, 50 in self-control, 24 in cognition, and 21 ethical descriptors in the behavioral content category. Among the ethical concepts, weak intellect, heedlessness, and following one's desires are considered core concepts in the ethical description and explanation of ASPD symptoms.

Keywords

Personality disorder, antisocial personality, psychological harm, Islamic ethics.

توصیف نشانه‌های اختلال شخصیت ضد اجتماعی

در گستره اخلاق اسلامی^۱

مهدی عباسی^۱ معصومه مروی^۲

۱. استادیار، گروه روانشناسی اسلامی، پژوهشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران (نویسنده مسئول).

Email: abbasi.m@righ.ac.ir; Orcid: 0000-0002-8347-3924

۲. مربی، گروه روانشناسی، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، قم، ایران.

Email: m.marvi1472@yahoo.com; Orcid: 0000-0002-4459-7297

چکیده

پژوهش حاضر به منظور توصیف نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی در متون اخلاق اسلامی انجام شده است. باتوجه به همپوشانی دو حوزه اخلاق و روان‌شناسی در زمینه توصیف و اصلاح رفتارهای ضد اجتماعی به نظر می‌رسد ضروری است تا نشانگان روان‌شناسی اختلال شخصیت ضد اجتماعی بر مبنای مفاهیم اخلاق اسلامی توصیف شوند. مفاهیم به‌دست‌آمده بر اساس توصیف اخلاقی نشانگان افزون بر عرضه تبیینی اخلاقی از اختلال، طراحی مداخلات درمانی با رویکرد اسلامی را آسان می‌نماید. روش به‌کاررفته در این پژوهش تحلیل محتوای کیفی دو دسته از متون روان‌شناسی در زمینه توصیف و تبیین اختلال شخصیت ضد اجتماعی و متون اخلاقی در حوزه معنایی مرتبط با نشانگان شخصیت ضد اجتماعی بود. در بخش اول هشت منبع روان‌شناسی کدگذاری و مقولات مرتبط با نشانگان آن طبقه‌بندی شدند. از میان ۱۰ مقوله به‌دست آمده ۴ مقوله «انگیزه و هدف»، «خودمهارگری»، «شناخت» و «محتوای رفتار» به

۱. استناد به این مقاله: عباسی، مهدی؛ مروی، معصومه. (۱۴۰۴). توصیف نشانه‌های اختلال شخصیت ضد اجتماعی در گستره اخلاق اسلامی. اخلاق و روانشناسی، ۱(۱)، صص ۱۳۷-۱۸۴.

<https://doi.org/10.22081/jmp.2025.71208.1006>

□ نوع مقاله: پژوهشی؛ ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران) © نویسندگان

□ تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۵ • تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۴/۲۰ • تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۸ • تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳

© The Authors

دلیل اهمیت و فراگیری آن انتخاب شدند. در بخش دوم، مفاهیم مرتبط با توصیف گرهای نشانگان شخصیت ضد اجتماعی در متون اسلامی با استفاده از حوزه معنایی استخراج و طبقه‌بندی شدند. یافته‌ها حاکی از وجود ۱۷ توصیف‌گر در مقوله انگیزه، ۵۰ توصیف‌گر در مقوله خودمهارگری، ۲۴ توصیف‌گر در مقوله شناخت و ۲۱ توصیف‌گر اخلاقی در مقوله محتوای رفتار است. از میان مفاهیم اخلاقی، ضعف عقل، غفلت و اتباع‌هوی از مفاهیم محوری در توصیف و تبیین اخلاقی نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی به‌شمار می‌روند.

کلیدواژه‌ها

اختلال شخصیت، شخصیت ضد اجتماعی، آسیب روانی، اخلاق اسلامی.

اختلال شخصیت ضد اجتماعی^۱ از جمله اختلالاتی است که گنج کننده نامیده شده است (بارلو^۲ و همکاران، ۱۳۹۵) و به دلیل وابستگی شدید به جرم و جنایت از جمله اختلالات شخصیتی مخرب به شمار می‌رود (DeLisi, Drury, Michael 2019). در آغاز قرن نوزدهم «فیلیپ پینل»^۳ این اختلال را به عنوان یک مشکل پزشکی شناسایی و معرفی کرد (بارلو و همکاران، ۱۳۹۵). این اختلال را تا سال‌ها در قالب‌های روان‌شناختی در نظر نمی‌گرفتند. در طول قسمت عمده تاریخ، مجرمان مجرم بودند و فقط تمایزی که بین آنها ایجاد می‌شد، به شدت جرم آنها مربوط بود؛ اما به‌ویژه در قرن نوزدهم، این عقیده پرورش یافت که برخی انواع رفتارهای بزهکارانه باید از شرایطی ناشی شده باشند که فرد کنترلی بر آن‌ها ندارد، یعنی از منابع اجتماعی، روانی یا زیستی. پس جرم آنها اقدامات ارادی نبوده، بلکه ناشی از شرایط خارج از کنترل آنهاست. در قرن نوزدهم گفته می‌شد که این افراد ضد اجتماعی به «جنون اخلاقی» مبتلا هستند؛ بنابراین «جنون اخلاقی»، «اختلال اراده» انگاشته می‌شد. گرچه اصطلاح جنون اخلاقی جای خود را به اختلال شخصیت ضد اجتماعی داده است، هنوز هم آن را اختلال اراده می‌نامند (سلیگمن و روزنهان، ۱۳۸۰، ص ۳۳۰). در طول سال‌ها، نام‌های مختلفی روی اختلال شخصیت ضد اجتماعی گذاشته‌اند. فیلیپ پینل در توصیف کسانی که در پاسخ‌های هیجانی نامعمول و خشم تکانشی داشتند ولی در قوه تعقل و استدلالشان اشکالی دیده نمی‌شد از اصطلاح جنون بدون دلیریوم^۴ استفاده کرد. نام‌های دیگر این اختلال عبارتند از، جامعه‌ستیزی^۵، روان‌پریشی^۶، پژواک رفتاری^۷ و جنون اخلاقی^۸ (بارلو و همکاران، ۱۳۹۵). مطابق با تعریف

1. antisocial personality disorder
2. Barlow David H.
3. Philippe Pinel
4. manie sans delire
5. sociopathy
6. psychopathy
7. egopathy
8. moral insaninty

دیویسون و همکارانش (۱۳۹۵)، اختلال شخصیت ضد اجتماعی، الگوی نافذی از بی‌اعتنایی و نقض حقوق دیگران است که از ۱۵ سالگی آغاز شده و با سه مورد از نشانگان مشخص می‌شود، نبود رعایت هنجارهای اجتماعی، فریبکاری و دروغگویی مکرر، تکانشگری، تحریک‌پذیری و پرخاشگری، بی‌احتیاطی، بی‌مسئولیتی پیاپی و نبود پشیمانی.

بسیاری افراد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی به خاطر رفتارهای ضد اجتماعی به زندان رفته و محاکمه می‌شوند، درحالی‌که روان‌شناسان ایشان را در برخی مواقع مجرم و مقصر نمی‌دانند و رفتار ایشان را ناشی از شرایط جبری روحی و روانی و زیستی معرفی می‌نمایند (دانش، ۱۳۸۱، ص ۲۷۰). موضوع درگیری بیماران روانی با قانون و ارتکاب جرم یکی از معضلات دادرسی عادلانه است که دادگاه‌ها موظفند با جلب نظر متخصصین روانپزشکی رأی خود را درباره مجرمیت یا عدم مجرمیت مبتلایان به اختلالات روانی صادر نماید. در همه قوانین کیفری، بررسی استحقاق مجازات و یا برداشتن مجازات از مجرم، مشروط به اثبات این موضوع است که فرد مبتلا به اختلال روانی در فهم ماهیت رفتار مجرمانه‌اش توانایی تشخیص نتیجه مجرمانه و حسن و قبح عملش را داشته است یا خیر و بیان می‌دارد که اگرچه تعارضات روانی آنها باعث می‌شود راحت‌تر مرتکب جرم شوند، ولی این تعارضات به حدی نیست که فرد با دنیای خارج قطع ارتباط کند و فاقد قدرت اراده و تمیز باشد (سماواتی پیروز و داستان، ۱۳۹۲). پژوهش‌های دیگر نشان می‌دهد که جرایم ارتكابی توسط این دسته افراد با قصد و برنامه ریزی قبلی رخ داده است و بیشتر افراد غریبه را هدف قرار می‌دهند (تقدسی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۱). این ویژگی‌ها در گستره اخلاق نیز موضوعی قابل بررسی هستند؛ چراکه اخلاق هم مانند صفات روان‌شناختی به معنی صفت نفسانی یا هیأت راسخه‌ای است که انسان در اثر آن، بدون فکر، اعمال، رفتار و گفتارهایی را انجام می‌دهد (جزایری، ۱۳۸۲، ص مقدمه). یک مسئله مهم در این میان این است که آیا تکلیف رعایت حقوق فردی مانند حق حیات، حق سلامت جسمانی، حق رشد و حقوق اجتماعی (جوادی آملی، ۱۳۸۴، ص ۲۵۶)، برای افراد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی خارج از تحمل (مالایطاق) به

شمار می‌رود؟ با توجه به شرایط این اختلال و طبقه‌بندی آن به عنوان یک بیماری، آیا رفتارهای صادر شده از فرد مبتلا به اختلال شخصیت ضد اجتماعی که نابهنجار محسوب می‌شوند و احیاناً موجب تضییع حقوق دیگران اند، با شاخص‌های اخلاقی - غیر اخلاقی بودن قابل سنجش است؟ قبل از این مسائل مهم، لازم است به این مسئله پاسخ داده شود که توصیف گرهای اخلاقی چگونه نشانه‌های اختلال شخصیت ضد اجتماعی را توضیح می‌دهند؟ از آنجا که اخلاق اسلامی و روان‌شناسی اسلامی مفاهیم نزدیک به هم زیادی دارند و از طرفی هر دو در اصلاح رفتار انسان به نحوی مؤثر هستند (قدوسی و میردیکوندی، ۱۳۹۲) مسئله توصیف نشانه‌های اختلال شخصیت ضد اجتماعی در گستره اخلاق اسلامی قابل طرح و پاسخ بدان قابل پیگیری است.

پیشینه پژوهش دربردارنده تلاش‌هایی برای پاسخ‌گویی به این مسائل بوده است. از جمله، قاسمی نژاد و همکارانش (۱۳۹۴)، در مقاله «آزارگری و مبارزه با آن از دیدگاه دین اسلام و روان‌شناسی»، با بررسی پدیده آزارگری از منظر روان‌شناسی و اسلام، به روش توصیفی تحلیلی، انواع آزارگری از نگاه اسلام را معرفی کرده است. لکن نویسنده مقایسه‌ای از جهت بررسی ملاک‌های ارزشیابی اخلاقی و روانشناسی صورت نداده است. سماواتی پیروز و داستان (۱۳۹۲)، در مقاله «مبتلایان به اختلال شخصیت ضد اجتماعی، مجرم یا بیمار»، با بررسی موضوع اختلال شخصیت ضد اجتماعی به عنوان یک بیمار روانی آن را از منظر حقوقی و قوانین مدنی مورد توجه قرار داده است. در این پژوهش نیز، مبانی و ملاک‌های مورد نظر در ارزیابی صحیح اختلال شخصیت ضد اجتماعی بر مبنای اخلاق اسلامی بررسی و تبیین نشده است.

با توجه به اهمیت و خلأ پژوهشی موجود در مسئله مورد نظر، ضرورت دارد به این موضوع پرداخته شود که برابر نشانه‌های شخصیت ضد اجتماعی کدام خصیصه‌های اخلاقی - غیر اخلاقی قرار دارد تا در تلاش‌های پژوهشی آتی بتوان اخلاقی - غیر اخلاقی بودن نشانه‌های این اختلال را بر اساس شاخص‌های رفتار اخلاقی تشخیص داد. این تشخیص امر مهمی است که بنابر آن چه گذشت، برای بسیاری از کنشگران

مرتبط با سلامت فردی و اجتماعی در مواجهه با اختلالات شخصیت به ویژه ضد اجتماعی یک مسئله دشوار به شمار می‌رود؛ اما قبل از این، توصیف نشانه‌های شخصیت ضد اجتماعی بر اساس خصیصه‌های اخلاقی ضرورت دارد و گام مهمی برای ارائه مدل شاخص‌های اخلاقی - غیر اخلاقی بودن رفتارهای ظاهری و باطنی فرد مبتلا به شمار می‌رود. بر اساس آن چه بیان شد، هدف از پژوهش حاضر توصیف نشانه‌های شخصیت اجتماعی بر اساس خصیصه‌های اخلاقی در منابع اسلامی است که مرتبط با آن لازم است به دو پرسش پاسخ داده شود، (۱) نشانه‌های بیمارگون اختلال شخصیت ضد اجتماعی شامل چه مقولاتی است؟ (۲) برابر نشانه‌های بیمارگون اختلال شخصیت ضد اجتماعی کدام خصیصه‌های ضد اخلاقی قرار دارند؟ این کار با تشکیل حوزه معنایی نشانه‌های اختلال شخصیت ضد اجتماعی، جستجوی واژگان و مفاهیم این حوزه در متون اخلاق اسلامی و یافتن توصیف گرهای معادل آن نشانه‌ها، انجام شده است.

۱. روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو به لحاظ هدف در طبقه پژوهش‌های بنیادی قرار می‌گیرد و دو مسیر مطالعه را به خود اختصاص داده است. مطالعه اول، شامل تحلیل محتوای کیفی در منابع روان‌شناسی است. تحلیل محتوای کیفی از مفروضات تفسیرگرایی برخوردار است (مؤمنی‌راد و دیگران، ۱۳۹۲). نمونه متن‌های مرتبط با اختلال شخصیت ضد اجتماعی به طور انتخابی (با ملاک ارتباط با نشانه‌های شخصیت ضد اجتماعی) از میان هشت کتاب در دسترس آسیب‌شناسی روان که از متون دانشگاهی در این حوزه بودند، انتخاب شدند. این کتاب‌ها عبارتند از: آسیب‌شناسی روانی (گنجی، ۱۳۹۶)؛ روانپزشکی (کاپلان و سادوک، ۱۳۶۸)؛ آسیب‌شناسی روانی (جی کامر، ۱۳۹۶)؛ روانشناسی رفتار غیر عادی (مرضی) (سیاسی، ۱۳۴۱)؛ آسیب‌شناسی روانی (شاملو، ۱۳۹۲)؛ آسیب‌شناسی روانی (جیمز باچر و دیگران، ۱۳۹۵)؛ آسیب‌شناسی روانی (ال. روزنهان، و سلیگمن، ۱۳۸۰) و راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی (انجمن روانپزشکی آمریکا (DSM-5)، ۱۳۹۶).

تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از سه مرحله کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ انجام شده است (Glaser & Strauss, 1967). در مرحله کدگذاری باز مجموع کدهای حاصل شده از تمام کتب ۲۸۴ کد بود که پس از ادغام و یکسان سازی ۹۸ کد باقی ماند. کدهای باز بدون در نظر گرفتن روابط، تلقی می شوند که برچسب های ذهنی جداگانه به وقایع و پدیده ها نسبت می دهند (Strauss & Corbin, 1998). به منظور کدگذاری محوری، کدهای مرحله قبل با یکدیگر مقایسه و موارد مشابه و مرتبط با یکدیگر ادغام و سپس به هر کدام عنوان مناسبی اطلاق گردید و در نهایت ۱۰ کد محوری به دست آمد که بیانگر مقولات نشانگان اختلال شخصیت در روان شناسی است. از این میان چهار مقوله «انگیزه» و «خودمهارگری»، «شناخت» و «رفتار» جهت تعیین توصیف گرهای اخلاقی و حوزه معنایی در اخلاق اسلامی انتخاب شدند.

مرحله دوم، به شناسایی توصیف گرهای اخلاقی مقوله های به دست آمده از مرحله قبل اختصاص دارد. مفاهیم مرتبط با نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی با استفاده از کتب لغت معتبر و نیز ملاک رابطه هم نشینی و جانشینی در عبارات متون قرآنی و حدیثی، از طریق جستجوی تک واژه ای و ترکیبی در نرم افزار جامع الاحادیث ۳/۵ مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی از ۳۰ کتاب بدست آمد. روش نمونه گیری از آیات و روایات اسلامی، بر اساس حوزه معنایی (ر.ک، عباسی و دیگران، ۱۳۹۷) و تشکیل آن استوار شده است. حوزه معنایی یا حوزه واژگانی شامل مجموعه ای از واژه ها است که از جنبه دلالتی با یکدیگر مرتبط اند و دارای اشتراکاتی هستند (لطفی، ۱۳۹۵). هدف از بررسی و تحلیل حوزه معنایی، گردآوری تمام واژگانی است که به حوزه مشخصی اختصاص دارند (مختار عمر، ۱۳۸۶، ص ۷۳). یکی از راه های دستیابی به حوزه معنایی و توصیف مفاهیم، در نظر گرفتن هسته معنایی مشترک واژه ها است (لطفی، ۱۳۹۵).

در این مرحله، ۲۸۰ مفهوم (به عنوان کد باز) متناظر با نشانگان روان شناسی

1. Open coding
2. Axial coding
3. Selective coding

شناسایی شدند که طی دو مرحله غربال‌گری در نهایت ۱۲۵ گُذ باقی ماند. کدهای باقیمانده در حقیقت نمایانگر توصیف گرهای اخلاقی اختلال شخصیت ضد اجتماعی به شمار می‌روند.

الف. طبقه‌بندی نشانگان شخصیت ضد اجتماعی

یافته‌های پژوهش دربارهٔ مقولات نشانه‌های بیمارگون اختلال شخصیت ضد اجتماعی بر اساس تحلیل و بررسی محتوای متن ۸ کتاب مرتبط با آسیب‌شناسی روانی (گزارش شده در بخش روش پژوهش - با عنوان کتب مورد مراجعه) به دست آمد. یافته‌ها حاکی از اشتراکات و تفاوت‌های این متون در معرفی نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی است؛ زیرا هر منبع از جنبه‌های مختلف این اختلال را مورد توجه و بیان قرار داده بود. بر اساس نتایج به‌دست آمده از این منابع، نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی در ده مقوله قابل طبقه‌بندی است، (۱) انگیزه و هدف؛ (۲) خودمهار‌گری؛ (۳) محتوا و نوع رفتار؛ (۴) شناخت و استدلال؛ (۵) عواطف و هیجانات؛ (۶) ویژگی شخصیتی؛ (۷) وضعیت زندگی؛ (۸) روابط بین فردی؛ (۹) پیامدهای رفتاری و (۱۰) مقطع سنی. جدول شماره ۱ فهرست مقولات را در کتب مورد مراجعه نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱: مقوله‌بندی نشانه‌های اختلال شخصیت ضد اجتماعی بر اساس متون منابع مورد مراجعه

ردیف	منبع مورد مراجعه	مقولات
۱	آسیب‌شناسی روانی (گنجی، ۱۳۹۶)	انگیزه و هدف، خودمهار‌گری، محتوا و نوع رفتار، شناخت و استدلال، عواطف و هیجانات، ویژگی شخصیتی، وضعیت زندگی (۷ عدد)
۲	روان‌پزشکی (کاپلان و سادوک، ۱۳۶۸)	انگیزه و هدف، خودمهار‌گری، محتوا و نوع رفتار، شناخت و استدلال، عواطف و هیجانات، ویژگی شخصیتی، پیامد، وضعیت زندگی (۸ عدد)

ردیف	منبع مورد مراجعه	مقولات
۳	آسیب شناسی روانی (جی کامر، ۱۳۹۶)	انگیزه و هدف، خودمهارگری، محتوا و نوع رفتار، شناخت و استدلال، پیامد، ویژگی شخصیتی، روابط، نشانگان متناسب با سن (۸ عدد)
۴	روان شناسی رفتار غیر عادی (سیاسی، ۱۳۴۱)	انگیزه و هدف، خودمهارگری، محتوا و نوع رفتار، شناخت و استدلال، عواطف و هیجانات، ویژگی شخصیتی، روابط، وضعیت زندگی (۸ عدد)
۵	آسیب روانی (شاملو، ۱۳۹۲)	انگیزه و هدف، خودمهارگری، محتوا و نوع رفتار، شناخت و استدلال، عواطف و هیجانات، ویژگی شخصیتی، پیامد، روابط، وضعیت زندگی، شاخص سن (۱۰ عدد)
۶	آسیب شناسی روانی (باچر و مینکا، ۱۳۹۵)	انگیزه و هدف، خودمهارگری، عواطف و هیجانات، شناخت و استدلال، نشانگان مرتبط با سن، ویژگی شخصیتی (۶ عدد)
۷	راهنمای تشخیصی و آماری اختلال های روانی (۱۳۹۶)	انگیزه و هدف، خودمهارگری، محتوا و نوع رفتار، شناخت و استدلال، عواطف و هیجانات، ویژگی شخصیتی، پیامد (۷ عدد)
۸	آسیب شناسی روانی (سلیگمن و روزنهان، ۱۳۸۰)	انگیزه و هدف، خودمهارگری، محتوا و نوع رفتار، شناخت و استدلال، عواطف و هیجانات، ویژگی شخصیتی، روابط، شاخص سن (۸ عدد)

همان طور که در جدول ۱ نشان داده شده است، کتب مورد مراجعه تعداد مقولات متفاوتی را درباره طبقه بندی نشانه های اختلال شخصیت ضد اجتماعی شامل هستند. از این میان، چهار مقوله (۱) انگیزه و هدف؛ (۲) خودمهارگری؛ (۳) محتوا و نوع رفتار و (۴) شناخت و استدلال بیشترین نشانه را درباره اختلال شخصیت ضد اجتماعی به خود

اختصاص داده و همچنین مورد تأکید قرار گرفته‌اند (جدول شماره ۲). «انگیزه و هدف» به شناسایی اهداف ذهنی فرد مبتلا اشاره می‌کند و درباره نشانه‌های اختلال شخصیت ضد اجتماعی اهمیت دارد و می‌تواند معادل نیت در مفاهیم اسلامی مرتبط با عمل انسان شمرده شود و در همه اعمال عبادی و غیر عبادی اصالت دارد؛ چراکه تحقق رفتار اختیاری انسان به آن وابسته است (مصباح، ۱۳۹۱)، «خودمهارگری» با سه صفت از شش صفت شخصیتی مرتبط با مهار «گسستگی» در مدل جایگزین DSM در تبیین این اختلال نقش دارد (انجمن روانپزشکی آمریکا، ۱۳۹۶، ص ۸۰۲)، «شناخت و استدلال» به جهت اهمیت معنا و معنادهی در درک آسیب‌شناسی روانی دارای اولویت در توجه است و تأکید بر آن است که اختلال‌های روانی بیشتر با معنادهی نامطلوب همراه هستند (ر.ک: فری، ۱۳۹۷، ص ۳۱) «محتوا و نوع رفتار» چه در توصیف اختلال و چه در بررسی نتایج درمان به عنوان عاملی عینی دارای اهمیت است (ر.ک: فری، ۱۳۹۷، ص ۲۵)؛ بنابراین، به منظور استخراج توصیف‌گرهای اختلال شخصیت ضد اجتماعی از متون اخلاق اسلامی، واژه‌ها و مفاهیم مربوط به این چهار مقوله ملاک مراجعه به متون دینی قرار گرفتند.

جدول شماره ۲: نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی در مقولات چهارگانه

ردیف	مقوله	نشانگان
۱	انگیزه و هدف	فقدان انگیزه شغلی، بی‌هدفی، پیگیری منافع شخصی با خدعه و نیرنگ، مخاطره‌جویی و هیجان‌خواهی، تلاش اندک برای موفقیت (۵ عدد)
۲	خودمهارگری	بی‌نظمی، نبود برنامه، ضعف بازداری و مهار، ضعف رعایت انتظارات دیگران (ضعف همدلی)، جنایت‌گری، ضعف رعایت قوانین و قواعد اجتماعی، ضعف رعایت اخلاق اجتماعی، ضعف تحمل، ضعف پشتکار، ضعف احتیاط، ضعف عبرت و تجربه (۱۲ عدد)

ردیف	مقوله	نشانگان
۳	محتوا و نوع رفتار	مکر و حيله، کارهای خطرناک، رفتار جنسی خارج از چارچوب، نزاع و پرخاشگری، دروغ‌گویی، دزدی، سوء مصرف مواد، تجاوز و تخریب اموال و اشخاص، اشتغال به مشاغل غیرمشروع و غیر قانونی، پرحرفی بیهوده، خودکشی و تهدید به آن، دیگرکشی و تهدید به آن (۱۲ عدد)
۴	شناخت و استدلال	ضعف وجدان، ضعف دوراندیشی، ضعف فهم و توجه، اشتغال ذهنی بیهوده، بی‌دقت نسبت به هزینه‌ها، ضعف شناخت اخلاقی، تفکر خودمحور (۷ عدد)

همان‌گونه که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد مفاهیم مرتبط با خودمهارگری و محتواهای رفتار ضد اجتماعی بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند. شناخت و استدلال و انگیزه و هدف در رتبه بعدی قرار دارند. مفاهیم جدول شماره ۲ مبنای مراجعه به متون دینی به منظور یافتن توصیف‌گرهای اخلاقی اختلال شخصیت ضد اجتماعی قرار گرفتند.

ب. توصیف‌گرهای اخلاقی درباره نشانگان شخصیت ضد اجتماعی

توصیف‌گرهای اخلاقی درباره نشانگان شخصیت ضد اجتماعی بر اساس مفاهیمی در متون اخلاقی به‌دست آمده که به‌طور عمده به عنوان حکایت‌کننده رذیله‌های اخلاقی طبقه‌بندی می‌شوند؛ در غیر این صورت، به‌طور معکوس با فضایل اخلاقی مرتبط هستند. این توصیف‌گرها در چهار مؤلفه «انگیزه و هدف»، «خودمهارگری»، «محتوا و نوع رفتار» و «شناخت و استدلال» قابل عرضه‌اند.

یک. توصیف‌گرهای اخلاقی در مقوله انگیزه و هدف

آمادگی یا گرایش درونی بالقوه برای پاسخ‌دادن به موقعیت یا محرک خاص

بیرونی، از بین موقعیت‌ها و محرک‌های مختلف موجود را می‌توان انگیزه نامید (شاملو، ۱۳۹۲، ص ۱۰۳) که موجب شروع و شکل‌دهی رفتار هدف‌مدار می‌شود. توصیف‌گرهای اخلاقی مرتبط با مؤلفه انگیزه و هدف، شامل ۱۷ توصیف‌گر است که در جدول شماره ۳ به آن اشاره می‌شود.

جدول شماره ۳: توصیف‌گرهای اخلاقی در مولفه انگیزه

ردیف	نشانه‌گان	توصیف‌گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
۱	فقدان انگیزه شغلی	۱- کراحت نسبت به کسب صنعت و عمل (وَ يَتَكْرَهُونَ .. وَ الْعَمَلِ وَ يَجِبُونَ أَنْ يَتَفَرَّغُوا لِلَّهِ وَ الْبَطَالَةِ) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۳، ص ۱۳۸)؛ ۲- فقدان مهارت شغلی (الخرق بالضم، الجاهل بما يجب أن يعمله ومن لا يحسن التصرف في الأمور و لم يكن في يديه صنعة يكتسب بها) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۱۳)؛ ۳- ضعف استقامت (الِاسْتِقَامَةُ الْإِسْتِقَامَةُ... (سید رضی، ۱۴۱۴ق) و (وَالسَّلَامَةُ مَعَ الْإِسْتِقَامَةِ) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۶۸)؛ ۴- ضعف تلاش و همراهی با کسب (رِفْقًا فِي كَسْبِ) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۴، ص ۳۴۳)؛ ۵- عدم دوام و ثبات در عمل (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۳)؛ ۶- تردید و اضطراب دائمی نفس (لا يزال بنيانهم الذي بنوا ريبة في قلوبهم الا ان تقطع قلوبهم) (توبه، ۱۱۰).
۲	بی‌هدفی	۱- اهمال و سستی و عدم حساسیت نسبت به وقت و عمر (أَمَّا الْمُهْمِلُ لِأَوْقَاتِهِ فَهُوَ صَيْدُ الشَّيْطَانِ لَا مَحَالَةَ) (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱، ص ۷۹)؛
۳	پیگیری منافع شخصی با خدعه و نیرنگ	۱- مکر (لَيْسَ مِنَّا مَنْ مَكَرَ مُسْلِمًا) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۳۷)؛ ۲- خدعه (إِيَّاكَ وَ الْخَدِيعَةَ فَإِنَّهَا مِنْ خُلُقِ اللَّئِيمِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص ۲۴)؛

ردیف	نشاندگان	توصیف گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
		۳- غدر (لَا يَنْبَغِي لِلْمُسْلِمِينَ أَنْ يَغْدِرُوا، وَ لَا يَأْمُرُوا بِالْعَدْرِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص ۲۴).
۴	مخاطره جویی و هیجان خواهی	۱- تهور و افراط در غضب (اما قوة الغضب.. فان مالت الى الافراط تسمى تهورا) (صدر الدین شیرازی، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۴۲۲؛ جرجانی، ۱۳۰۶ق، ص ۳۲)؛ ۲- اللقاء در هلاکت به دست خود (وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ) (بقره، ۱۹۵).
۵	تلاش اندک برای موفقیت	۱- تهاون و سستی (الْمُحَافَظَةُ وَ ضِدُّهَا التَّهَوُّنُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۳)؛ (ایاک و... التَّسَقُّطُ فِيهَا عِنْدَ امْكَانِهَا أَوْ الْوَهْنُ عَنْهَا إِذَا اسْتَوْضَحَتْ) (نهج البلاغه، نامه ۵۳)؛ ۲- بهانه تراشی و دشوارانگاری کار (يَتَعَذَّرُ عَلَيْهِ الْمَكَاسِبُ) (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۱۵۸)؛ ۳- مسامحه و سستی در کار (التَّسَقُّطُ فِيهَا عِنْدَ امْكَانِهَا... أَوْ الْوَهْنُ عَنْهَا إِذَا اسْتَوْضَحَتْ) (نهج البلاغه، نامه ۵۳)؛ ۴- کسالت در کسب معیشت (لَا تَكْسَلُوا فِي طَلَبِ مَعَايِشِكُمْ...) (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۱۵۷)؛ ۵- تلاش اندک و ضعیف (اعْمَلْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا) (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۱۵۷).

همانطور که در جدول فوق دیده می شود، ویژگی های مرتبط با مولفه انگیزه و هدف در اختلال شخصیت ضد اجتماعی، با ۱۷ مفهوم اخلاقی قابل توصیف اند. این ویژگی های حکایت از این می کند که فرد از نظر اخلاقی ناسالم است. قبیح بودن ویژگی های انگیزه و هدف در فرد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی بر مبنای اخلاق، به دلیل نهی و پرهیز موجود در منابع اسلامی یا تشبیه منفی در برخی روایات نسبت به

ویژگی‌های مزبور است. از این رو، رذیله‌بودن و مردودبودن ویژگی از منظر اخلاق اسلامی قابل اثبات است.

دو. توصیف‌گرهای اخلاقی در مقوله خودمهارگری

تکانشگری^۱ و نبود مهار با چهار ویژگی (۱) تصمیمات عجولانه گرفتن؛ (۲) نبود دوراندیشی؛ (۳) نبود پشتکار، دشواری در تمرکز حواس روی تکالیف، ناراحت شدن یا پرت شدن دایمی حواس به علت افکار یا خاطرات مزاحم و ناخواسته؛ (۴) جستجوی دایمی و غیرارادی احساسات مختلف جدید یا هیجان‌انگیز (موریاتی، بی‌تا). یافته‌های پژوهش از ۵۰ توصیف‌گر اخلاقی مرتبط با مؤلفه خودمهارگری حکایت می‌کند. در جدول شماره ۴ فهرست این توصیف‌گرها نمایش داده شده است.

جدول شماره ۴: توصیف‌گرهای اخلاقی در مؤلفه خودمهارگری

ردیف	نشانه‌ها	توصیف‌گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
۱	بی‌نظمی	۱- ضعف در نظم امور (اوصیکم بتقوی الله و نظم امرکم) (نهج‌البلاغه، نامه ۴۷).
۲	فقدان برنامه	۱- سرگردان و بی‌برنامگی (همج رعاع) (پشه‌های دست‌خوش باد و همیشه سرگردان) (نهج‌البلاغه، نامه ۴۷)؛ ۲- فراغت و بطالت (یتفرغوا للهو والبطاله) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۳، ص ۱۳۸)؛ ۳- سستی نسبت به اوقات عمر (مهمل لاوقاته) (نوری، ۱۴۰۸ق ج ۱، ص ۱۷۹)؛ ۴- ضعف در ارزیابی موقعیت‌ها (أَوْقِعْ كُلَّ أَمْرٍ مَوْقِعَهُ) (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳).
۳	ضعف بازداري و کنترل	۱- اتباع هوی و عدم خودمهارگری در مقابل خواسته نفس (خِضَلَتَانُ إِتِّبَاعُ الْهَوَى وَ ...، فَأَمَّا إِتِّبَاعُ الْهَوَى فَإِنَّهُ يَغْدِلُ عَنِ الْحَقِّ..) (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۴۳۸)؛

1. impulsivity

ردیف	نشانه‌گان	توصیف گره‌های اخلاقی در منابع اسلامی
		۲- سرعت و عجله در امور ناپسند (تترع إليه بالشرّ أى تسرّع وهو رجل ترع أى سریع إلى الشرّ والغضب انتهى و التسرّع- يعنى العجلة فى الامور وعدم التأنى فى الأخذ- من فروع التهوّ الذى فى جانب الإفراط من القوّة الغضبية ومنشؤه الجهل بحسن السياسة وخفّة النفس المقتضية لحركتها واضطرابها بأدنى سبب) (مازندرانى، ۱۳۸۲ق، ج ۱، ص ۳۰۷)؛
		۳- عدم کنترل نفس اماره (نهى النفس عن الهوى) (نازعات، ۴)؛
		۴- ضعف ارزیابی دستاوردها براساس افق دستیابی به آنها (مِنَ الحُرْقِ المعاجلة قبل الإمكان والآنأة بعد الفرصة) (حراملى، ۱۴۰۹ق، ج ۱۶، ص ۸۴)؛
		۵- ضعف کنترل اعضا و جوارح (ثُمَّ أَفْلِكَ حَمِيَةً أَنْفِكَ وَسُورَةَ حَدِّتِكَ وَ سَطْوَةَ يَدِكَ وَغَرَبَ لِسَانِكَ وَاخْتَرَسَ كُلَّ ذَلِكَ بِكَفِّ الْبَادِرَةِ وَتَأْخِيرِ السَّطْوَةِ....) (نهج البلاغه، نامه ۵۳)؛
		۶- ضعف در صبر و تحمل (واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم) (كهف، ۲۸).
۴	ضعف رعایت انتظارات دیگران (ضعف)	۱- بغض (وَاعْلَمْ أَنَّ الْأَلْفَ مِنَ اللَّهِ وَالْفِرْكَ (بغض) مِنَ الشَّيْطَانِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۳، ص ۴۸۱)؛
		۲- ضعف احسان و نیکی (ان الله يأمر بالعدل والاحسان) (نحل، ۹۰)؛
		۳- ضعف در الفت جویى و الفت پذیری (خِيَارُكُمْ أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا الَّذِينَ يَأْلِفُونَ وَيُؤْلَفُونَ) (نورى، ۱۴۰۸ق، ج ۸، ص ۴۵۱)؛
		۴- ضعف همدلی (كَفَاكَ أَذْبًا لِنَفْسِكَ مَا تَكْرَهُهُ لِعَيْرِكَ وَعَلَيْكَ لِأَخِيكَ الْمُؤْمِنِ مِثْلُ الَّذِي لَكَ عَلَيْهِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص ۱۸)؛
		۵- ضعف در مدارا (أَعْقَلَ النَّاسِ أَشَدُّهُمْ مَدَارَاةً لِلنَّاسِ وَأَذَلُّ النَّاسِ مَنْ أَهَانَ النَّاسَ) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵، ص ۵۶)؛

ردیف	نشانگان	توصیف گره‌های اخلاقی در منابع اسلامی
		۶- ضعف در قضاء حاجت مومن (مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ وَمَنْ سَمِعَ رَجُلًا يَنَادِي يَا لِلْمُسْلِمِينَ فَلَمْ يَجِبْهُ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ) (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۴۱۷)؛ ۷- ضعف در همکاری (تعاونوا على البر...) (مانده، ۲)؛ ۸- ضعف موااسات (مَنْ وَاسَى الْفَقِيرَ وَأَنْصَفَ النَّاسَ مِنْ نَفْسِهِ فَذَلِكَ الْمُؤْمِنُ حَقًّا) (صدوق، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۴۷)؛ ۹- ضعف در رفق (يدلُّ على موافقةٍ و مقاربةٍ بلا عَنفٍ (شدت و سختی)) (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۴۱۸) (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرُّفُقَ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۱۸).
۵	جنایت‌گری	۱- عُتُوٌّ (فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ) (اعراف، ۱۶۶) (بَلْ لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ) (ملک، ۲۱) (گذشتن از حد در راه شر و فساد آفرینی، مبالغه در شر) (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۸، ص ۳۰)؛ ۲- قتل (أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا) (مانده، ۳۲) (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا) (نساء، ۹۳).
۶	ضعف رعایت قوانین و قواعد اجتماعی	۱- ظلم (إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ) (شوری، ۴۰)، (وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَى) (نجم، ۵۲)، (إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ) (انعام، ۲۱) (وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا) (اسراء، ۸۲) (ایاکم والظلم؛ فَإِنَّ الظَّالِمَ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ الظُّلَمَاتِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ) (صدوق، ۱۳۶۲ق، ج ۱، ص ۱۷۶) (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۹، ص ۴۲). ۲- ضایع کردن حقوق دیگران (إِنَّهُ كَانَ حُبًّا كَبِيرًا) (نساء، ۲) (حوب، تضييع حقوق هر فردی است، این نوع تضييع، تضييع شديد و مخصوصی است و از قوی‌ترین مصادیق اثم می‌باشد) (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۳۰۱).

ردیف	نشاندگان	توصیف‌گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
		۳- فسق (خروج از مقررات دینی یا عقلی یا مقررات لازم طبیعی را به گونه‌ای که فسادآور باشد گویند) (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۹، ص ۸۸)؛ ۴- تجاوز به حقوق مردم (وَالذُّنُوبُ الَّتِي تُثْرِلُ النَّقْمَ عَصِيَانُ الْعَارِفِ بِالْبَغْيِ وَالْتَظَاوُلُ عَلَى النَّاسِ) (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۶، ص ۲۸۱) (وینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی) (نحل، ۹۰)؛ ۵- ضعف در رعایت قسط و عدل (قسط، عدلی است که ظهور یافته و محسوس گشته و از همین روست که ترازو کردن اشیاء را قسط می‌گویند چون عدل و تعادل را به صورت آشکارا نمایش می‌دهد) (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۲۲۹) (وَأَقِمْوَا الْوِزْنَ بِالْقِسْطِ) (الرحمن، ۹) (وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ) (حدید، ۲۵) (وَيَلِّ لِّلْمُظْطَفِّينَ) (از مصادیق ظلم اجتماعی) (مطففین، ۱).
۷	ضعف رعایت اخلاق اجتماعی	۱- سوء ظن (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ) (حجرات، ۱۲)؛ ۲- تجسس (وَلَا تَجَسَّسُوا) (حجرات، ۱۲)؛ ۳- غیبت (وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا) (حجرات، ۱۲)؛ ۴- حسد (ایاکم وَالْحَسَدُ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبُ) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۰، ص ۲۵۵)؛ ۵- کینه (مَنْ زَرَعَ الْعَدَاوَةَ حَصَدَ مَا بَدَرَ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۰۲)؛ ۶- استهزاء (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُوا قَوْمٍ مِّنْ قَوْمٍ) (حجرات، ۱۱)؛ ۷- عیب‌جویی کردن (وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ) (حجرات، ۱۱)؛ ۸- خطاب با القاب زشت (وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ) (حجرات، ۱۱)؛ ۹- ضعف در گفتار مناسب (قولوا للناس حسنا) (بقره، ۸۳).
۹	ضعف تحمل	۱- ضعف در صبر و تحمل بر اذیت و آزار و ناگواری‌ها (وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ) (نحل، ۱۲۶)

ردیف	نشانگان	توصیف گره‌های اخلاقی در منابع اسلامی
		(وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا) (طور، ۴۸) (وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ) (شوری، ۴۳) (فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَرْصِ) (احقاف، ۳۵)؛ ۲- عدم صبر و تحمل بر یک نوع غذا (وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ) (بقره، ۶۱)؛ ۳- عدم صبر بر مصیبت و محرومیت (وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ) (سوره مبارکه لقمان، ۱۷) (إِنَّ الْحَرَّْ، حُرٌّ عَلَى جَمِيعِ أَحْوَالِهِ؛ إِنْ نَابَتْهُ نَائِبَةٌ، صَبَرَ لَهَا؛) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۸۹)؛ (الصَّبْرُ ثَلَاثَةٌ صَبْرٌ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ وَ صَبْرٌ عَلَى الطَّاعَةِ وَ صَبْرٌ عَنِ الْمَعْصِيَةِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۹۱).
۱۰	ضعف پشتکار	۱- رها کردن کار و عمل (الْعَمَلُ الْعَمَلُ ثُمَّ النَّهَايَةُ النَّهَايَةُ وَالِاسْتِقَامَةُ الْإِسْتِقَامَةُ ثُمَّ الصَّبْرُ الصَّبْرُ) (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶)؛ ۲- کسالت و سستی در کار (إِنِّي لَأُبْغِضُ الرَّجُلَ أَوْ أُبْغِضُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ كَسَلَانًا [كَسَلَانٌ] عَنْ أَمْرِ دُنْيَاهُ وَمَنْ كَسِلَ عَنْ أَمْرِ دُنْيَاهُ فَهُوَ عَنْ أَمْرِ آخِرَتِهِ أَكْسَلُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۸۵)، (أَنَا عَلَامَةُ الْكَسَلَانِ فَأَرْبَعَةٌ يَتَوَانَى حَتَّى يَفْرُطَ وَ يَفْرُطَ حَتَّى يَضِيعَ وَ يَضِيعَ حَتَّى يَضْجَرَ وَ يَضْجَرُ حَتَّى يَأْتُمَ) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۲) (عَلَيْكُمْ بِالْجِدِّ وَ الْإِجْتِهَادِ وَ ...) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۷۹) (قمی، ۱۴۱۴ق، ج ۸، ص ۱۲۵)؛ ۳- ضعف استقامت (... الْإِسْتِقَامَةُ الْإِسْتِقَامَةُ ثُمَّ الصَّبْرُ الصَّبْرُ وَالْوَرَعُ الْوَرَعُ إِنَّ لَكُمْ نَهَايَةً فَأَتَتْهُوَ إِلَى نَهَايَتِكُمْ) (قمی، ۱۴۱۴ق، ج ۸، ص ۱۲۵)؛ ۴- ضعف همت (... فَمَا يَكْفُوهَا قَالَ الْهُمُومُ فِي طَلَبِ الْمَعِيشَةِ) (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۳، ص ۱۳)، (الشَّرَفُ بِالْهَمِّ الْعَالِيَةِ لَا بِالرَّمِّ الْبَلِيَّةِ) (لثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۶۰)، (الْمَرْءُ بِهَمِّهِ..) (قَدَرُ الرَّجُلِ عَلَى قَدْرِ هَمِّهِ) (نهج البلاغه، حکمت ۴۷).

ردیف	نشانگان	توصیف گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
۱۱	ضعف احتیاط	۱- حزم و احتیاط (الْحَزْمُ كِيَاسَةٌ) (صدوق، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۵۰۵)؛ ۲- ضعف در سنجش عاقبت و نتیجه عدم احتیاط (أَغْفَلُ النَّاسِ أَنْظَرُهُمْ فِي الْعَوَاقِبِ) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۲۱۷)؛ ۳- ضعف در حفظ تجربه (الْحَزْمُ حِفْظُ التَّجَرِبَةِ) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۸۲۲) (لثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۳)؛ ۴- ضعف عزم و اراده (مَنْ قَلَّ حَزْمُهُ ضَعُفَ عَزْمُهُ) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۵۹۰).
۱۲	ضعف عبرت و تجربه	۱- ضعف پندگیری از حوادث و تجارب (الْعَاقِلُ مَنْ وَعَظَّتْهُ التَّجَارِبُ) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۸۵)؛ ۲- ضعف عبرت گیری و بصیرت نسبت به عبرت (فاعتبروا یا اولی الابصار) (حشر، ۲).

همان طور که در جدول بالا دیده می شود، ویژگی های مرتبط با خودمهارگری در اختلال شخصیت ضد اجتماعی، با ۵۰ مفهوم اخلاقی قابل توصیف اند. بررسی مفاهیم اخلاقی مرتبط با ویژگی های خودمهارگری، همانندی نشانگان اختلال شخصیت در این مولفه با برخی رذایل اخلاقی و نیز تعارض با فضایل و توصیه های اخلاق اسلامی را نشان می دهد. گفتنی است، برخی ویژگی های خودمهارگری، در تناسب با مصادیقی از رذایل اخلاقی بوده که در جدول فوق اشاره شده است. همانندی میان رذایل اخلاقی و نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی در بخش خودمهارگری، بسیار قوی و جدی است و مصادیق بسیاری در روایات و آیات قرآنی مرتبط با اختلال مزبور می توان یافت. حکم اخلاقی رذائل مطرح شده در مؤلفه خودمهارگری نیز به تصریح منابع دینی حکایت از قبیح بودن و ضد ارزش بودن این ویژگی ها دارد. «تکانشگری و عدم توان کنترل و بازداری نفس» انواع خواهش ها و هواهای نفس را شامل می شود.

سه. توصیف‌گرهای اخلاقی در مقوله شناخت و استدلال

شناخت و استدلال از جهت تعیین میزان بینش فرد در انجام رفتارهای ضد اجتماعی دارای اهمیت است. جدول شماره ۵ مفاهیم اخلاقی مرتبط با ویژگی‌های مؤلفه شناخت فرد را توصیف می‌کند و حکایت از ۲۴ توصیف‌گر اخلاقی مرتبط با مفاهیم این حوزه دارد.

جدول شماره ۵: توصیف‌گرهای اخلاقی حوزه شناخت و استدلال

ردیف	نشانگان	توصیف‌گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
۱	ضعف وجدان	۱- ضعف عملکرد نفس لوامه (وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ) (قیامت، ۱)؛ ۲- ضعف واعظ درونی (وَاعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ لَمْ يَعْنِ عَلَى نَفْسِهِ حَتَّى يَكُونَ لَهُ مِنْهَا وَاعِظٌ وَزَاجِرٌ لَمْ يَكُنْ لَهُ مِنْ غَيْرِهَا لَا زَاجِرٌ وَلَا وَاعِظٌ) (نهج‌البلاغه، خطبه ۹۰)؛ ۳- حجاب بر الهام الهی تشخیص (فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا) (شمس، ۷) (وَ أَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ) (انبیاء، ۷۳)؛ ۴- ضعف فهم (مرتبط با غفلت) (لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا) (اعراف، ۱۷۹).
۲	ضعف دوراندیشی	۱- ضعف فراست و زیرکی (وَ الْحَرَمُ كِيَاْسَةً) (صدوق، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۵۰۵). ۲- ضعف توجه به عواقب امور (وَ أَتْلُعُ فِي عَوَاقِبِ الْأُمُورِ نَظْرًا) (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳) (الطَّمَأْنِينَةُ قَبْلَ الْخَيْرَةِ ضِدُّ الْحَرَمِ) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۹۰).
۳	ضعف فهم و توجه	۱- غفلت؛ ۲- ضعف بصیرت؛ ۳- خطا در برداشت؛

ردیف	نشانگان	توصیف گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
		۴- بازی گوشی؛ ۵- فراموشی (وَأَمَّا عَلَامَةُ الْغَافِلِ فَأَرْبَعَةُ الْعَمَى وَالسَّهْوِ وَاللَّهُوِ وَالنَّسيانُ) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۲)؛ ۶- ضعف عقل (توجه به سلامت از جنود عقل) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۱)؛ ۷- ضعف فهم (لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا) (اعراف، ۱۷۹)؛ ۸- ابله و احمق (لَا يَنْبَغِي لِلْمُسْلِمِ أَنْ يَوَاحِي... وَلَا الْأَحْمَقَ...) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۷۶)، (لم یرد بالبله هاهنا الذی هو ضد الیقظة) (ابن بطریق، ۱۴۰۷ق، ص ۱۵۹) (الحمقاء بالفتح مؤنث أحمق من الحمق بالضمّ و الضمّتين و هو قلة العقل و سخافة الرأى، و حقیقتہ وضع الشیء فی غیر موضعه مع عدم العلم بقبحه، و إنما وصف المسألة بالحمافة على سبيل التجوز مبالغة فی حماقة السائل) (مازندرانی، ۱۳۸۲ق، ج ۵، ص ۱۰۸)؛ ۹- دارای تفکر و استدلال سطحی (لَا يَشْعُرُونَ) (بقره، ۱۲؛ نمل، ۵۰).
۴	اشتغال ذهنی بیهوده	۱- وسواس (مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ) (ناس، ۴)، (مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلِقَلْبِهِ أَذُنَانِ فِي جَوْفِهِ أَذُنٌ يَنْفُثُ فِيهَا الْوَسْوَاسُ الْخَنَّاسُ وَأُذُنٌ يَنْفُثُ فِيهَا ...) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۲۶۷)؛ ۲- خواطر نفسانی (وَعَرَفَ الصَّحِیحَ مِنَ السَّقِیمِ وَ عِلَلَ الْخَوَاطِرِ وَ فَتَنَ النَّفْسِ وَالْهَوَى) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۲، ص ۵۲) (لا أقمع^۱ لخواطر الجهل) (برقی، ۱۳۷۱ق، ج ۱، صص ۱۲-۱۳).

۱. محل نظر وتأمل (تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۱۱، ص ۴۰۲).

ردیف	نشانگان	توصیف گره‌های اخلاقی در منابع اسلامی
۵	بی‌دقت نسبت به هزینه‌ها	۱- ضعف دلسوزی نسبت به هزینه (فَمِنْ عَلَامَةِ أَحَدِهِمْ... شَفَقَةً فِي نَفَقَةٍ، وَ كَشْبًا فِي رِفْقٍ، وَقَضْدًا فِي غَنَى) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۴، ص ۳۴۳)؛ ۲- ضعف تقدیر معیشت (الرُّفْقُ فِي تَقْدِيرِ الْمَعِيشَةِ خَيْرٌ مِنَ السَّعَةِ فِي الْمَالِ وَالرُّفْقُ لَا يَعْجِرُ عَنْهُ شَيْءٌ وَ التَّبَذِيرُ لَا يَبْقَى مَعَهُ شَيْءٌ...) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۱۹)؛ ۳- ضعف حسن تقدیر در معیشت (يَا دَاوُدُ إِنَّهُ لَا يُضْلِحُ الْمَرْءَ الْمُسْلِمَ إِلَّا ثَلَاثَةً ... وَ حُسْنُ التَّقْدِيرِ فِي الْمَعِيشَةِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۸۷).
۶	ضعف شناخت اخلاقی	۱- جهل (أَغْرَضَ عَنِ الْجَاهِلِينَ) (اعراف، ۱۹۹)، (لَا يَفْلِحُ مَنْ لَا يَعْقِلُ وَلَا يَعْقِلُ مَنْ لَا يَعْلَمُ وَ سَوْفَ يُنْجَبُ مَنْ يَفْهَمُ وَيُظْفَرُ مَنْ يَحْلُمُ وَالْعِلْمُ جُنَّةٌ وَالصَّدْقُ عِزٌّ وَالْجَهْلُ ذُلٌّ وَالْفَهْمُ مَجْدٌ وَالْجُودُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۶)؛ ۲- معرفت (لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَمَلًا إِلَّا بِمَعْرِفَةٍ وَلَا مَعْرِفَةً إِلَّا بِعَمَلٍ وَمَنْ يَعْمَلْ دَلَّتْهُ الْمَعْرِفَةُ عَلَى الْعَمَلِ وَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ فَلَا مَعْرِفَةَ لَهُ إِنَّمَا الْإِيمَانُ بَعْضُهُ مِنْ بَعْضٍ) (برقی، ۱۳۷۱ق، ص ۱۹۸).
۷	تفکر خودمحور	۱- خودخواهی و خودبرتربینی (أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا) (کهف، ۳۴)، (مَا مِنْ رَجُلٍ تَكَبَّرَ أَوْ تَجَبَّرَ إِلَّا لَذَلَّةٌ يَجِدُهَا فِي نَفْسِهِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۱۲)؛ ۲- کبر از جنود جهل (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۱)؛ ۳- فقدان همدلی (ر.ک، جدول ۴).

همان گونه که در جدول مشخص است، شناخت و استدلال در اختلال شخصیت ضد اجتماعی، ویژگی‌هایی دارد که با بسیاری از مفاهیم اخلاقی همایندی و تناسب

دارد؛ بنابراین در این حوزه نیز هماهنگی میان ویژگی‌ها به چشم می‌خورد و به نظر می‌رسد از این جهت فرد مبتلا به بیمار روانی تلقی می‌شود. البته، این توصیف‌گرها در متون اخلاقی همچنان از جمله حالات و ویژگی‌های منتسب به قبح هستند.

چهار. توصیف‌گرهای اخلاقی مقوله محتوای رفتار

عینی‌ترین بخش در روان‌شناسی و بررسی شخصیت افراد، «رفتار» فرد مورد نظر است. همان‌گونه که می‌دانیم روان‌شناسی علم مطالعه رفتار انسان نیز است؛ که با مطالعه علمی رفتار افراد انسانی به شناخت روان آنها کمک می‌کند. در حوزه اختلال شخصیت ضد اجتماعی نیز ویژگی‌های مرتبط با مؤلفه رفتار فرد پس از تفکیک و جمع‌بندی و تحلیل، ما را با ۲۱ توصیف‌گر اخلاقی مواجه می‌نماید. جدول شماره ۶ توصیف‌گرهای مرتبط با محتوای رفتارهای اختلال شخصیت ضد اجتماعی را نشان می‌دهد.

۱۶۱

اخلاق و روان‌شناسی

جدول شماره ۶: توصیف‌گرهای اخلاقی حوزه رفتار

ردیف	نشانگان	توصیف‌گرهای اخلاقی در منابع اسلامی
۱	مکر و حيله	۱- غدر (لَا يَنْبَغِي لِلْمُسْلِمِينَ أَنْ يَغْدِرُوا، وَلَا يَأْمُرُوا بِالْعَدْرِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۳۷)؛ ۲- مکر و خدعه (المَكْرُ وَالْخَدِيعَةُ مُتَقَارِبَانِ وَهُمَا إِسْمَانِ لِكُلِّ فِعْلٍ يَقْضُدُ فَاعِلُهُ فِي بَاطِنِهِ خِلَافَ مَا يَقْضِيهِ ظَاهِرُهُ) (المَكْرُ وَالْخَدِيعَةُ فِي النَّارِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۳۶).
۲	کارهای خطرناک	۱- تهور و بی‌باکی (الوقوع في الشيء بقلّة مبالاة) (جوهری، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۸۵۶)، (... فَحَمَلَةُ الْحِرْصِ عَلَى أَنْ تَهَوَّرَ، فَزَكَبَ الْبَحْرَ فِي وَقْتِ هِجَانِهِ، وَالسَّفِينَةُ غَيْرُ وَثِيقَةٍ...) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۵، ص ۱۰۶)، (مَنْ تَهَوَّرَ نَدِمَ) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۵۷۵) (تَعْرِفُ حَمَاقَةَ الرَّجُلِ فِي ثَلَاثٍ، ... وَتَهَوُّرُهُ فِي الْأُمُورِ) (لثبی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۰۳)، (من أضرع الحزم تهوّر) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۵۸۶)؛

ردیف	نشانگان	توصیف گره‌های اخلاقی در منابع اسلامی
		۲- به هلاکت انداختن خود (و لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ) (بقره، ۱۹۵).
۳	رفتار جنسی خارج از چارچوب	۱- زنا (لَا تَقْرَبُوا الزَّانَا) (اسراء، ۳۲)؛ (لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۲).
۴	نزاع و پرخاشگری	۱- مراء و جدال (إِيَّاكَ وَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ يَحِيطُ عَمَلُكَ وَإِيَّاكَ وَالْجِدَالَ فَإِنَّهُ يُوْبِقُكَ وَإِيَّاكَ وَ كَثْرَةُ الْخُصُومَاتِ فَإِنَّهَا تُبْعِدُكَ مِنَ اللَّهِ) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۳۰۹) ۲- عدم اعتدال در قوه غضب (غضب سبب پرخاشگری) (مازندرانی، ۱۳۸۲ق، ج ۱، ص ۳۰۷) (إِنَّهُ لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَمْلِكْ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۳۸۰) ۳- خرق (مخالف رفتی و مدارا-سوء خلق) (إِنَّهُ الْحَلِيمُ الرَّزِينُ الْعَاقِلُ الرَّصِينُ لَا يَغْتَرِبُهُ خُرْقٌ) (ابن عمر، بی تا، ص ۴۲) (الْخُرْقُ سُؤْمٌ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۱۹) (الرُّفْقُ وَ ضِدُّهُ الْخُرْقُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۱) ۴- ضعف کظم غیظ (وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ) (آل عمران، ۱۳۴).
۵	دروغگویی	۱- دروغگو و کاذب (وَ إِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ) (غافر، ۲۸)، (اتَّقُوا الْكَذِبَ الصَّغِيرَ مِنْهُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۳۸)، (الْكُذِبُ شَرٌّ مِنَ الشَّرَابِ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۳۹)، (مَنْ كَثُرَ كَذِبُهُ ذَهَبَ بِهِ أَوْهُ)، (يُنْبَغِي لِلرَّجُلِ الْمُسْلِمِ أَنْ يَجْتَنِبَ مُوَاحَاةَ الْكَذَّابِ فَإِنَّهُ يَكْذِبُ حَتَّى يَجِيءَ بِالصَّدَقِ فَلَا يَصْدَقُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۴۱)، (إِيَّاكَ وَ مُصَاحَبَةَ الْكَذَّابِ) (لَا يُنْبَغِي لِلْمُسْلِمِ أَنْ يُوَاجِىَ الْفَاجِرَ وَ لَا الْأَحْمَقَ وَ لَا الْكَذَّابَ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۷۶).

ردیف	نشانگان	توصیف گره های اخلاقی در منابع اسلامی
۶	دزدی	۱- سارق (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) (مائده، ۳۸)
۷	سوء مصرف مواد	۱- مصرف مواد مضر و حرام (إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَمْ يَجْعَلْ أَكْلًا وَلَا شُرْبًا إِلَّا مَا فِيهِ الْمَنْفَعَةُ وَالصَّلَاحُ وَلَمْ يَحْزَمْ إِلَّا مَا فِيهِ الضَّرَرُ وَالتَّلَفُ وَالْفَسَادُ، فَكُلُّ نَافِعٍ مُقَوِّ لِلْجِسْمِ فِيهِ قُوَّةٌ لِلْبَدَنِ فَهُوَ حَالِلٌ) (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۶، ص ۱۶۵).
۸	تجاوز و تخریب اموال و اشخاص	۱- ضرر رساندن به غیر (وَلَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ عَلَى مُؤْمِنٍ) (فکَلْ إضرار مبعوض، و کَلْ غصب حرام) (ر.ک، کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۰، ص ۴۷۸)؛ ۲- تجاوز (وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) (بقره، ۱۹۰)، (إِنَّ السَّبَّاعَ هِمَّتُهَا التَّعَدْيُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۸۲)؛ ۳- خوردن اموال دیگران (یا ایها الذین آمنوا لاتأکلوا اموالکم بینکم بالباطل) (نساء، ۲۹).
۹	اشتغال به مشاغل غیر مشروع و غیر قانونی	۱- درآمد حرام و باطل (إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي هَذِهِ الْمَكَاسِبُ الْحَرَامُ... وَالرِّبَا) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۱۲۴).
۱۰	پر حرفی بیهوده	۱- بیهوده گویی و پرگویی (الصَّمْتُ وَضِدُّهُ الْهَذَرُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۲) (إِيَّاكَ وَ الْهَذَرَ فَمَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَتْ آثَامُهُ) (نیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۱۶۵)؛ ۲- ضعف در سکوت و صمت (الصَّمْتُ از جنود عقل) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۲).
۱۱	خودکشی و تهدید به آن	۱- قتل نفس (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) (نساء، ۲۹)، (إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَبْتَلَى بِكُلِّ بَلِيَّةٍ وَيَمُوتُ بِكُلِّ مِيتَةٍ إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْتُلُ نَفْسَهُ) (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۳، ص ۱۱۲).

ردیف	نشانگان	توصیف گره‌های اخلاقی در منابع اسلامی
۱۲	دیگر کشی و تهدید به آن	۱- قتل (أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا) (مانده، ۳۲)، (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا) (نساء، ۹۳)

ملاحظه مفاهیم اخلاقی مرتبط با حوزه رفتار فرد در جدول شماره ۶ دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی نیز حاکی از همانندی کامل میان نشانگان اختلال شخصیت و موضوعات و مفاهیم اخلاقی مرتبط است. مجموعه‌ای از رذایل اخلاقی در این حوزه نمایان می‌شود که بیان‌کننده رفتارهای ضد اخلاقی فرد دارای اختلال است. از نظر حکم اخلاقی، با توجه به رذیله‌بودن رفتارهای یادشده، قبیح‌بودن تمامی ویژگی‌های رفتاری فرد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی محرز و مشخص است.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاکی است میان نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی و مفاهیم اخلاقی متناظر همانندی وجود دارد و فرد هم بیمار روانی به شمار می‌آید و هم دارای رذیله اخلاقی در چهار مقوله است. در میان توصیف گره‌های اخلاقی مؤلفه انگیزه، «بی‌هدفی» یا بی‌معنایی از دید منابع دینی، محوری‌ترین رذیله به شمار می‌رود؛ زیرا به بیان ملکیان (۱۳۸۰) اگر توجه به امور حسی و وهمی و خیالی، مورد نظر انسان قرار گیرد، در حقیقت اشتیاق سستی و مسامحه و کسالت همگی در پرتو کشف معنا و هدف زندگی و تقویت جهان‌بینی فرد می‌تواند آرام‌آرام رنگ ببازد و جای خود را به پویایی و تلاش بی‌وقفه و رشد و تعالی و مسئولیت‌پذیری بدهد.

مجموعه توصیف گره‌های اخلاقی متناظر با مؤلفه خودمهارگری، ارتباط جدی با رذائل حوزه اخلاق اجتماعی و حقوق اجتماعی اسلامی برقرار می‌کند؛ و از حیث مؤلفه خودمهارگری قبح فعلی مفاهیم به‌دست آمده در حوزه معنایی تشکیل شده روشن و قابل

تبیین است. در این میان «اتباع هوی» از محوری ترین مفاهیم به شمار می‌رود، به گونه‌ای که می‌توان آن را عامل بروز دیگر رذائل و مفاهیم اخلاقی به دست آمده ذیل مؤلفه خودمهارگری در نظر گرفت.

با توجه به توصیف گره‌های اخلاقی مؤلفه شناخت به نظر می‌رسد می‌توان مفهوم «جهل» را از محوری ترین مفاهیم حوزه شناخت به شمار آورد که موجب بروز دیگر مفاهیم و رذائل اخلاقی شناسایی شده، می‌شوند. بسیاری از مفاهیم اخلاق اجتماعی و حقوق اجتماعی اسلامی مانند ظلم، زنا، مرء و جدال، دروغ‌گویی، سرقت، تعدی، اکل باطل، اشتغال به مکاسب محرمة، اضرار به غیر، قتل خود و غیر توصیف‌گر اخلاقی نشانگان مؤلفه محتوا و نوع رفتار به شمار می‌روند. در این میان مفهوم ظلم از محوری ترین مفاهیم در حوزه مؤلفه رفتار است که با کمی کاوش در آیات و روایات به راحتی ارتباط مستقیم آن با مفهوم هوی‌پرستی و تکانشگری و عدم کنترل نفس اماره به دست می‌آید؛ چراکه بزرگترین ظلم هر انسان، پیروی بی‌چون و چرا از خواسته‌های نفسانی است (حسینی سرشت، ۱۳۸۷). باتوجه به این که نوع انسان متکثر و متعدد است و در درون خود موجودی بسیار متنوع، پیچیده، و پیوسته در حال تغییر است؛ بیان اوصاف و حالات فرد و افراد انسانی، تنوع، ظرافت و دقت ویژه‌ای می‌طلبد. همان گونه که در آیات قرآنی و برخی روایات مشاهده می‌شود. واژه‌ها و مفاهیم اخلاقی به دست آمده در حوزه اختلال شخصیت ضدا اجتماعی هریک ضمن حفظ گوهر معنایی خود، ظرافت و لطافت خاصی را دارا هستند که در کاربردها و ساختار متن دینی مشخص می‌شوند. از مجموع تعابیر به دست آمده می‌توان هم به خاستگاه گناه و اعمال و هم به نتایج و پیامدهای آن پی برد؛ به عنوان نمونه کلمه «حوب»، به انگیزه گناه اشعار دارد و کلمه «ذنب» به پیامدهای آن. برخی تعابیر در وجه غالب، معطوف به فردیت بازتاب گناه هستند و شماری به اجتماعی بودن بازتاب آن مانند «عصیان» و برخی مانند «ظلم» مشترک هستند. پژوهش پیش رو با هدف دستیابی به توصیف گره‌های اخلاقی نشانگان اختلال شخصیت ضدا اجتماعی در متون اسلامی انجام شد. باتوجه به این که نوع انسان متکثر و متعدد است و در درون خود موجودی بسیار متنوع، پیچیده، و پیوسته در حال

تغییر است؛ بیان اوصاف و حالات فرد و افراد انسانی، تنوع، ظرافت و دقت ویژه‌ای می‌طلبد. مفاهیم اخلاقی به‌دست‌آمده در حوزه اختلال شخصیت ضداجتماعی هریک ضمن حفظ گوهر معنایی خود، ظرافت و لطافت خاصی را دارا هستند که در کاربردها و ساختار متن دینی مشخص می‌شوند. از مجموع تعابیر به‌دست‌آمده هم می‌توان به خاستگاه اعمال و هم به نتایج و پیامدهای آن پی برد.

مقایسه میان ریشه‌یابی و سبب‌یابی در حوزه مفاهیم و واژگان اخلاقی در پژوهش حاضر با دیگر کتب اخلاقی بیانگر این واقعیت است که طبقه‌بندی گناهان در افراد مبتلا هیچ‌گاه مورد بررسی علمای اخلاقی نبوده است و به هر رذیله و قبح و حسن فعلی آن به تنهایی اکتفا کرده‌اند. شاید به جرأت بتوان بیان کرد بررسی مجموعه‌ای از گناهان و رذائل اخلاقی در یک انسان و کاوش در زمینه علل و اسباب آن، تعیین سطح درگیری فرد با این مجموعه از رذائل و نیز ارائه راهکار درمانی براساس سطح درگیری و ابتلاء فرد به رذیله پس از تشخیص میزان ابتلاء، پژوهشی بسیار ضروری و مورد نیاز است.

نراقی (۱۳۷۹)، در جامع‌السعادات که جامع‌ترین کتاب در علم اخلاق به شمار می‌رود؛ بر اساس قوای غضبیه و شهویه و عاقله مفاهیم اخلاقی و رذائل و فضائل مرتبط با هر قوه را آورده است، از این جهت در طبقه‌بندی رذائل با مقوله‌های روانشناسی آن‌گونه که در نوشتار حاضر انجام شده است تفاوت وجود دارد و نمی‌توان تفکیکی برحسب مقوله‌های روانشناسی و حیطه فکر و عمل و حال از آن ارائه داد؛ همچنین از حیث سبب‌شناسی «نراقی» نکات دقیقی در زمینه هر رذیله مطرح می‌کند؛ اما به تعیین سبب‌محوری مجموعه‌ای از رذائل در انسان، اهتمام نداشته است.

باور اصلی در اختلال شخصیت ضد اجتماعی نقض حقوق دیگران است، تناسب این نشانه با مفهوم ظلم در جامع‌السعادات وجود دارد. نراقی دو معنا برای ظلم بیان می‌فرماید، یکی معنای اعم آن، که خروج هر چیز از میانه و حد وسط است و دیگری ایذا و اضرار به غیر، که معنای اخص آن است. در معنای اعم ظلم، آن را جامع همه رذائل معرفی می‌نماید و مفهوم جور را نیز معادل آن معرفی می‌کند. اما در معنای اخص

که بسیاری نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی را در برمی گیرد مانند قتل و ضرب و شتم و قذف و اخذ مال به قهر و سرقت، عامل و سبب آن را یا در حسادت و عداوت از قوای غضبیه می داند یا حرص در مال که از قوای شهویه است؛ بنابراین اسباب مورد نظر در حوزه رفتار اصلی اختلال شخصیت ضد اجتماعی بر اساس نظر نراقی، حسادت و عداوت و حرص است؛ لکن براساس آیه «بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ» (روم، ۲۹)، سبب اصلی در پژوهش پیش رو، هوای نفس و پیروی غیر آگاهانه از آن در نظر گرفته شد که سبب کلان و جامعی خواهد بود. نکته دیگر مورد توجه در مؤلفه رفتاری مفاهیم اخلاقی مرتبط با نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی، مواردی مانند «مراء و جدال و خشونت فیزیکی و کذب» است که از نظر نراقی سبب ردائل مطرح شده همانند سبب «ظلم» یعنی «حسادت و عداوت» می باشد، و از این نظر با دیدگاه نویسنده در پژوهش حاضر، هماهنگی وجود دارد؛ زیرا عامل اصلی در بروز بیشتر مؤلفه های رفتاری مفهوم «ظلم» در نظر گرفته شد. در بیان درمان و سوسه فکری یا همان اشتغالات ذهنی، مقابله با مجموعه ای از ردائل مانند حقد، بخل، عجب و جبن و... را مطرح می نماید که به شناسایی ارتباط ردائل با یکدیگر کمک می کند؛ لکن چگونگی ارتباط، میزان و سطح ابتلاء و چگونگی شکل گیری و سیر ابتلاء و شاخصی برای آن سنجش آن مطرح نمی شود؛ همچنین ارتباط مجموعه های از ردائل با یکدیگر، آن گونه که در اختلالات شخصیتی از جمله اختلال شخصیت ضد اجتماعی آمده است؛ مورد نظر نیست. در پژوهش پیش رو، نشانه اشتغالات ذهنی و وسواس فکری، در مؤلفه شناخت، قرار داشت، که سبب اصلی در مؤلفه شناخت، مفهوم تکانشگری و اتباع هوی و غفلت بیان شد که مجموعه ردائلی که نراقی به منظور سبب در نظر داشته را در برمی گیرد. نراقی به طور کلی سبب بروز امراض نفسانی را ناشی از سه مورد معرفی می کند، اول (اسباب نفسانیه است که در ابتدای فطرت برای فرد وجود داشته باشد. مثل آنکه قوه ادراک او ضعیف باشد. دوم) اسباب خارجی و حادثه است که به علت عوارض خارجی حاصل شده باشد. مثل اینکه با بدان نشسته، و مرتکب اعمال ناشایست گشته تا آنکه ملکه او شده است. سوم) اسباب جسمانی آن است که، به سبب ناخوشی و مرض، در بدن

صفات بد حاصل شده باشد، همچنان که مشاهده می‌شود که به سبب بعضی از امراض، برای آدمی کج خلقی ایجاد می‌کند (نراقی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۱۰۴). این طبقه‌بندی و سبب‌شناسی می‌تواند با رویکردهای تبیینی اختلالات شخصیت ضد اجتماعی تناسب داشته باشد و یک تقسیم کلی و کلان به شمار آید؛ لکن از حیث سبب‌شناسی اسباب نزدیک به هر مفهوم اخلاقی‌ای رذیله، مؤثر نخواهد بود.

با توجه به آثار جهل در حدیث جنود عقل و جهل (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، صص ۲۱-۲۳) و مستندات قرآنی آن؛ می‌توان به ارتباط ضعف جنود عقل با عدم تعادل روانی و در واقع اختلال پی‌برد (رهنمایی و دیگران، ۱۳۹۳). بر اساس نظر ملاصدرا هراسانی با توجه به ویژگی ممتاز انسانیت خویش، از دستگاه عقل در سطوح و مراتب متفاوت برخوردار است و مورد خطاب و تکلیف الهی قرار دارد (صدرالدین شیرازی، ۱۴۱۹، ج ۸، ص ۱۳۰). انتخاب ضعف دستگاه عقل در مقوله «انگیزه» به‌ویژه و در مقوله «خودمهارگری و شناخت و رفتار» به عنوان عامل پدیدآورنده اختلال شخصیت ضد اجتماعی، با تحلیل ملاصدرا و نیز پژوهش دیوانی و دهقان‌پور (۱۳۹۰) همسو است. با محدود کردن عقل و عدم استفاده بهینه از دستگاه خدادادی، سطح درک پایین خواهد بود. فرد با عجز از درک حقایق و معقولات، به موهومات و خیالات بسنده می‌کند. چنین کسی در سطح حس و خیال و وهم باقی می‌ماند؛ لذا اهداف و ارزش‌ها در نظر او به امور حسی، لذا اذنی جسمی، امور وهمی و خیالی محدود می‌شود (دیوانی و دهقان‌پور، ۱۳۹۰). جان‌بزرگی در درمان معنوی، فعال‌سازی عقل را به عنوان محوری‌ترین اقدام در نظر می‌گیرد و معتقد است نقش اساسی را در سلامت و تحول روان‌شناختی انسان از آغاز تا پایان ایفا می‌کند (جان‌بزرگی، ۱۳۹۸، صص ۶۹ و ۱۹۵). پسندیده (۱۳۹۲) بر اساس روایات و متون دینی، عقل را موجب ثبات هیجانی انسان می‌داند که روی‌آوری و روی‌گردانی دنیا او را متزلزل نمی‌کند. موضوع ضعف یا نبود ثبات هیجانی در مقوله «خودمهارگری» افراد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی به وضوح مشاهده می‌شود و یافته‌های پژوهش حاضر از حیث ارتباط علی ضعف دستگاه عقل با مقوله خودمهارگری نیز تأیید می‌شود. از طرف دیگر برخورداری از دستگاه عقل، انسان را با پرسش معنای زندگی روبه‌رو می‌کند (صدرالدین

شیرازی، ۱۴۱۹ق، ج ۸، ص ۱۳۰). فقدان معنای حقیقی مفهومی است که فرد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی را به سمت اهداف کاذب سوق می‌دهد و او را نسبت به تداوم برنامه‌هایش آنچنان که در مقوله «انگیزه» بیان شده، سست می‌کند. مسئله معنای زندگی در سه زمینه قابل طرح است، یکی در فلسفه دین، حوزه دوم فلسفه اخلاق است؛ حوزه دیگری که معنای زندگی می‌تواند در آن مطرح شود، روان‌شناسی است. به نظر می‌رسد که بسیاری از اختلالات و نابسامانی‌های روانی، وقتی بوجود می‌آید که شخص احساس کند زندگی‌اش بی‌معنا شده (ملکیان، ۱۳۸۰)، یا فاقد معنای حقیقی است. از نظر علی‌المصطفی، یگانه عامل ناتوانی در یافتن معنای زندگی، ناپدید شدن خدا از صحنه زندگی است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰، ج ۶، صص ۵۲۹-۵۳۳)، که شناخت و بندگی آن کار عقل است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۱۱). مظاهری، انگیزه را مرتبط با مفهوم «یقین» می‌داند (مظاهری، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۲۹۱) که از این نظر با یافته‌های پژوهش حاضر دارای تفاوت است. به نظر می‌رسد نبود یقین را می‌توان، سبب ثانوی برای مقوله «انگیزه» و پس از مفهوم ضعف دستگاه عقل دانست؛ زیرا ابتدا لازم است هدف و معنایی کشف شود تا یقین به آن موجب ایجاد انگیزه گردد.

مفهوم «غفلت»، نقش اساسی را توصیف گره‌های اخلاقی شخصیت ضد اجتماعی ایفا می‌نماید. «غفلت» به سهو و لغزشی اطلاق شده است که انسان را به سبب کمی مراقبت و هوشیاری فرا می‌گیرد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۶۰۹) و بر اساس آیات قرآنی^۲ عامل ظلم به خویشان و دیگران می‌شود که در نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی به اشکال مختلف قابل مشاهده است. غفلت دارای مفهوم وسیع و گسترده‌ای است که هرگونه بی‌خبری از شرایط زمانی و مکانی واقعیت‌های فعلی و آینده و گذشته صفات و اعمال خود و پیام‌ها و آیات حق را شامل می‌شود؛ چنان‌که از قرآن و روایات معتبر

۱. مَا لِي أَرَاكُمْ عَنِ اللَّهِ ذَاهِبِينَ، وَإِلَىٰ غَيْرِهِ رَاغِبِينَ! كَأَنَّكُمْ نَعَمْ أَرَاخَ بِهَا سَائِمٌ إِلَىٰ مَزْعَىٰ وَبَيٍّْ، وَمَشْرَبَ دَوِيٍّ (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۵).

۲. وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ (انبیاء، ۹۷).

به دست می آید، غفلت، حالتی در انسان است که شخص با وجود حضور مطلوب در برابر خود متوجه آن نیست. در حقیقت امور دیگر چنان هوش و حواس او را به خود جلب می کند که حضور مطلوب را نمی بیند و متوجه آن نمی شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۳).

یافته های پژوهش نشان می دهد مفهوم غفلت عامل برخی بی احتیاطی ها و نبود مهار گری است که با یافته های مطالعات قراملکی (۱۳۸۲) از این جهت همسو است؛ از نظر قراملکی دو ملاک تمایز غفلت از غیر آن عبارتند از، ایمنی کاذب، بی مبالاتی و بی احتیاطی فرد در زندگی فردی و اجتماعی خویش. نوع غفلت در هر مفهوم متناظر با نشانگان اختلال شخصیت ضد اجتماعی بیانگر تفاوت میان انواع آن است. این یافته نیز با یافته های خرمائی و همکاران (۱۳۹۴) در زمینه مقیاس غفلت بر اساس آیات قرآن کریم همسو است. بر این اساس چهار نوع غفلت مورد شناسایی است، غفلت از خدا و آخرت، بی توجهی و روزمرگی، غفلت از خطرات و غفلت از دیگران؛ که در افراد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی «غفلت از خطرات و دیگران» بیش از دیگر انواع مشهود است. از طرف دیگر همسویی با یافته های سماواتی پیروز و داستان (۱۳۹۲) مشاهده می شود که نشان می دهد این دسته افراد قدرت اراده و تمیز دارند؛ اما بی توجهی و «غفلت» نسبت به تشخیص عقل (امر حاضر) موجب بروز اختلال می شود. مظاهری نیز با افزودن قید «اگر به صورت ملکه در آید»، غفلت را عامل بسیاری عقده های روحی و بیماری های نفسانی می داند (مظاهری، ۱۳۹۵، ج ۴، ص ۱۹۸). یوسفی و همکاران (۱۴۰۰) طرح واره های ناسازگار اولیه را در کنار عواطف منفی و خصومت مرضی عامل پیش بینی کننده اختلال شخصیت ضد اجتماعی دانسته اند که با مفهوم «غفلت از خود» در پژوهش حاضر دارای هماهنگی است. سرچشمه غفلت با توجه به آیات قرآنی^۱، هوی پرستی است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲، ج ۳، ص ۴۳۹ و امین، ۱۳۶۲، ج ۹، ص ۴۳۱)؛ زیرا

۱. وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الدِّينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ (ص، ۲۶).

هوی پرستی ابزار شناخت را از کار می‌اندازد^۱ (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۸، صص ۵۳-۵۴) و بر اساس حدیث جنود عقل و جهل «ضد حکمت» است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، صص ۲۱-۲۳). بر این اساس، یافته‌های پژوهش قابل تبیین است و از این جهت در برخی موارد «غفلت» به عنوان عامل علی مطرح شده که پیامدهایی به همراه دارد و در برخی موارد خود، پیامد «اتباع هوی» است.

مفهوم محوری دیگر «تبعیت از هوی» است. هوی در لغت میل به لذت‌ها و شهوت‌ها را گویند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۴۹)؛ و فرقی در متعلق آن وجود ندارد، اعم از این که ممدوح یا مذموم باشد؛ ولی غالب استعمالات آن در خواسته‌های مذموم است. هواهای نفسانی بر حسب مراتب خود و نیز متعلقاتش، بسیار مختلف و گوناگون می‌شود و گاهی به قدری دقیق است که انسان خود نیز از آن غافل می‌شود (خمینی، ۱۳۷۳، ص ۱۷۳، مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۲۱، ص ۲۶۵) و تبعیت از آن موجب ضلالت و در حقیقت خودِ ظلم^۲ است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶، ص ۷۵). این نفس، آن‌قدر خواهش و خواسته خود را تکرار می‌کند تا انسان را گرفتار سازد (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۱۰، ص ۳۰۴). به گونه‌ای که حتی «همدلی و عطف» را طبق آیات قرآنی^۳ از فرد سلب می‌کند و توانایی سرکوب عواطف انسانی و برادری را دارد. زینت دادن اعمال زشت^۴ از جمله مهم‌ترین راهکارهای نفس در ایجاد تکانش برای انسان، به شما می‌رود؛ این روش مؤثر نفس به گونه‌ای است که مهار و کنترل را از دست فرد خارج می‌کند (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۳، ج ۳۱، ص ۲۹۸)؛ بنابراین یافته‌های پژوهش در عامل علی «اتباع هوی» در افراد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی به‌ویژه در مقوله «خودمهارگری» و نشانگان «ضعف همدلی» و مقوله «شناخت» و «رفتار» و نشانگان «غفلت» و «ظلم»، با تفسیر آیات قرآن کریم هماهنگ است. از طرف

۱. أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَغْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (جاثیه، ۲۳).

۲. وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ بَغْيَ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (قصص، ۵۰).

۳. فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ (مائده، ۳۰).

۴. یوسف، ۸۳.

دیگر با توجه به ارتباط شدید صفت مهارگسستگی در میان صفات بیان شده در مدل جایگزین DSM5 (۱۳۹۶) در اختلال شخصیت ضد اجتماعی، می توان همسویی میان یافته پژوهش حاضر و مدل جایگزین DSM مشاهده کرد.

از جمله محدودیت های این پژوهش تفاوت های فرهنگی و زبانی است که میان متون اسلامی و متون روان شناسی وجود دارد و موجب ایجاد چالش هایی در مقایسه و تحلیل داده ها می شود. محدودیت های منابع در بخش نشانگان شخصیت ضد اجتماعی نیز قابل توجه است. تفسیرهای مختلف از متون اسلامی و روان شناسی ممکن است موجب تفاوت هایی در نتایج و استنباط های انجام شده در این پژوهش باشد. بازپژوهی در این موضوع، با توجه به رفع محدودیت های پژوهش پیشنهاد کلی محققان این پژوهش است. پس از این، روایی سنجی تحلیل محتوای متون دینی در مقایسه با نشانگان شخصیت ضد اجتماعی در متون روان شناسی پیشنهادی مهمی است که پژوهش حاضر را کامل می کند و در آخر، پس از چنین اقدامات پژوهشی تکمیلی پیشنهاد می کنیم مبتنی بر یافته های پژوهش چک لیستی مدرج برای سنجش شخصیت ضد اجتماعی ساخته شود.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغة (للصبحي صالح)

ابن بطريق، يحيى بن حسن. (۱۴۰۷ق). عمدة عيون صحاح الأخبار فى مناقب إمام الأبرار. قم: مؤسسة النشر الاسلامى.

ابن شعبه حرانى، حسن بن على. (۱۴۰۴ق). تحف العقول. (محقق و مصحح: على اكبر غفارى. قم: جامعه مدرسين.

ابن عمر، مفضل. (بى تا). توحيد المفضل (محقق و مصحح: كاظم مظفر). قم: نشر داورى.

ابن فارس، أحمد. (۱۴۰۴ق). معجم مقاييس اللغة (محقق و مصحح: ع. م. هارون). قم: مكتب الاعلام الاسلامى.

إل روزنهان، ديويده؛ سليگمن، مارتين. اى. پى. (۱۳۸۰). آسیب شناسی روانی (مترجم: يحيى سيد محمدی). تهران: نشر ارسباران.

امين، نصرت بيگم. (۱۳۶۲). تفسير مخزن العرفان در علوم قرآن. بى جا: بى نا.

انجمن روانپزشكى امريكا. (۲۰۱۳). راهنمای تشخیصی و آماری اختلال های روانی (DSM-5). (مترجم: فرزین رضاعی و دیگران. (۱۳۹۶)). تهران: نشر ارجمند.

بارلو، ديويده اچ؛ ديورند، وى. مارک و هافمن، استفان جى. (۱۳۹۵). آسیب شناسی روانی (مترجم: مهرداد فيروزبخت). تهران: نشر خدمات فرهنگى رسا.

باچر، جيمز؛ هولی، جی و مينکا، سوزان. (۱۳۹۵). آسیب شناسی روانی (مترجم: يحيى سيد محمدی). تهران: نشر ارسباران.

برقى، احمد بن محمد بن خالد. (۱۳۷۱ق). المحاسن (محقق و مصحح: جلال الدين محدث). قم: دار الكتب الإسلامية.

پسندیده، عباس. (۱۳۹۲). الگوی اسلامی شادکامی با رویکرد روانشناسی مثبت‌گرا. قم: مؤسسه علمی دارالحديث.

تقدسی نژاد، فخرالدین؛ صابری، مهدی؛ قدوسی، آرش و مقصودلو، صفا. (۱۳۸۱). مقایسه عوامل مؤثر در جرم زائی در بیماران مبتلا به اسکیزوفرنی و بیماران مبتلا به اختلال شخصیت ضد اجتماعی. نشریه پزشکی قانونی ایران، ش ۲۸، صص ۵-۹.

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق). غرر الحکم و درر الکلم (محقق و مصحح: سید مهدی رجائی). قم: دار الکتاب الإسلامی.

جان‌بزرگی، مسعود. (۱۳۹۸). درمان چند بعدی معنوی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. جزایری، محمدعلی. (۱۳۸۲). دروس اخلاق اسلامی. قم: مرکز مطالعات پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه.

جرجانی، علی بن محمد. (۱۳۰۶ق). التعریفات (چاپ اول). مصر: المطبعة الخیریه المنشأ بجمالیه.

جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۴). حق و تکلیف در اسلام. قم: نشر اسراء. جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۶۸). صحاح تاج اللغة و صحاح العربیه. تهران: انتشارات امیری.

جی کامر، رونالد. (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی روانی (مترجم: یحیی سید محمدی). تهران: نشر ارسباران.

حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة (محقق و مصحح: مؤسسة آل البيت علیه السلام، چاپ اول). قم: مؤسسة آل البيت علیه السلام.

حسینی سرشت، محمدصادق. (۱۳۸۷). جستاری در مفهوم‌شناسی زیغ در قرآن و سنت. مجله اخلاق، ش ۱۳ و ۱۴، صص ۹۷-۱۴۶.

خرمائی، فرهاد؛ قره‌چاهی، مریم؛ یزدانی، فرزانه و زارع، سروش. (۱۳۹۴). ساخت و بررسی ویژگی‌های روانسنجی مقیاس غفلت بر مبنای آیات قرآن کریم. روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ش ۲۱، صص ۴۱-۵۸.

خمینی، روح الله. (۱۳۷۳). شرح چهل حدیث. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.

دانش، تاج زمان. (۱۳۸۱). مجرم کیست، جرم‌شناسی چیست؟. تهران: نشر کیهان.

دیوانی، امیر؛ دهقان‌پور، علیرضا. (۱۳۹۰). معنا و هدف زندگی از دیدگاه صدرالدین

شیرازی. پژوهش‌های اخلاقی، ش ۵، صص ۱۹-۴۲.

دیویسون، جرالده؛ نیل، جان؛ کرینگ، ان ام و جانسون، شری. ال. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی روانی

(مترجم: مهدی دهستانی). تهران: نشر ویرایش.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق) مفردات ألفاظ القرآن (محقق: صفوان عدنان

داوودی). بیروت: دار الشامیه.

رهنمایی، معصومه سادات؛ موسوی، علی محمد و جلالی، محمدرضا. (۱۳۹۳). پیش‌گیری و

درمان اختلالات روانی بر اساس نظام روابط چهارسویه؛ با نگرش به حدیث جنود عقل و

جهل. معرفت، ش ۲۰۵، صص ۵۷-۶۸.

۱۷۵

اخلاق و روانشناسی

سماواتی، پیروز؛ داستان، زهرا. (۱۳۹۲). مبتلایان به اختلال شخصیت ضد اجتماعی، مجرم یا

بیمار. مجله حقوق پزشکی، ش ۲۴، صص ۱۷۱-۱۹۱.

سیاسی، علی اکبر. (۱۳۴۱). روان‌شناسی رفتار غیر عادی (مرضی). تهران: دهخدا.

شاملو، سعید. (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی روانی. تهران: انتشارات رشد.

صدر الدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۳۸۳ش). شرح أصول الکافی (صدرا) (محقق و

مصحح: محمد خواجوی). تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۴۱۹ق). الحکمه المتعالیه فی الاسفار الاربعه

(الاسفار). بیروت: داراحیاء التراث العربی.

صدوق، ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۱۳ق). من لا یحضره الفقیه. (محقق و مصحح:

علی اکبر غفاری، چاپ دوم)، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه

علمیه قم.

صدوق، ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۶۲). الخصال (محقق و مصحح: علی اکبر غفاری، چاپ

اول). قم: جامعه مدرسین.

- طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان (مترجم: محمد باقر موسوی همدانی). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- عباسی، مهدی، نارویی نصرتی، رحیم، جان بزرگی، مسعود و قریشی، سید کامران. (۱۳۹۷). مؤلفه‌های لذت‌بری سعادت‌نگر بر اساس منابع اسلامی: تدوین یک مدل مفهومی. پژوهش‌نامه سبک زندگی، ۴(۷)، صص ۱۲۷-۱۶۱.
- عسکری، حسن بن عبدالله. (۱۴۰۰ق). الفروق فی اللغة. بیروت: دار الآفاق الجديدة.
- فرامرزی قراملکی، احد. (۱۳۸۲). پرده پندار: تحلیلی از غفلت در پرتو خطبه ۱۷۴ نهج البلاغه. تهران: مرکز مطالعات و انتشارات آفتاب توسعه.
- فری، مایکل. (۱۳۹۷). شناخت درمانگری گروهی (مترجم: مسعود جانیزرگی). قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- قاسمی نژاد، محمد علی؛ هاجلو، ناصر و انصارحسین، سروین. (۱۳۹۴). آزارگری و مبارزه با آن از دیدگاه دین اسلام و روانشناسی. روانشناسی و دین، ش ۳۰، صص ۱۹-۳۶.
- قرائتی، محسن. (۱۳۸۸). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- قدوسی، ابوالفضل؛ میردیکوندی، رحیم. (۱۳۹۲). بررسی مفهوم روان‌شناسی کبر در منابع اسلامی و مقایسه آن با خودشیفتگی. مجله معرفت، ش ۱۹۲، صص ۸۳-۹۳.
- قمی، عباس. (۱۴۱۴ق). سفینه البحار. قم: نشر اسوه.
- کاپلان، هارولد؛ سادوک، بنیامین. (۱۳۶۸). روانپزشکی (مترجم: نصرت‌الله پورافکاری). تبریز: نشر ذوقی.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی (ط - الإسلامية) (محققان و مصححان: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی). تهران: دار الکتب الإسلامية.
- گنجی، مهدی. (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی روانی. تهران: نشر ساوالان.
- لطفی، مهدی. (۱۳۹۵). کاربرد حوزه معنایی در مطالعات قرآنی. مجله تحقیقات علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهراء علیها السلام، ش ۳، صص ۱۱۹-۱۴۰.

لیثی واسطی، علی بن محمد. (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ (للیثی) (محقق و مصحح: حسین حسنی بیرجندی، چاپ اول). قم: دار الحديث.

مازندرانی، محمد صالح بن احمد. (۱۳۸۲ق). شرح الکافی - الأصول و الروضة (للمولی صالح المازندرانی) (محقق و مصحح: ابوالحسن شعرانی، چاپ اول). تهران: المكتبة الإسلامية.

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار (ط - بیروت) (محقق و مصحح: جمعی از محققان). بیروت: دار إحياء التراث العربی.

مختار عمر، احمد. (۱۳۸۶). معاشناسی (مترجم: سیدحسین شهیدی). مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

مصباح، مجتبی. (۱۳۹۱). نقش نیت در ارزش اخلاقی. فصلنامه تخصصی اخلاق و حیانی، ۱(۲)، صص ۱۰۴-۸۱.

مصطفوی، حسن. (۱۳۶۸). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مظاهری، حسین. (۱۳۹۵). دانش اخلاق اسلامی (مترجم: مجید هادی زاده). شعبه اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۱). تفسیر نمونه، قم: دار الکتب الإسلامية.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۷). اخلاق در قرآن. قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب (علیه السلام).

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۲). برگزیده تفسیر نمونه (چاپ سیزدهم). تهران: دار الکتب الإسلامية.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۹۰). پیام امام امیرالمومنین (علیه السلام). قم: دارالکتب الإسلامية.

ملکیان، مصطفی. (۱۳۸۰). هرکس خودباید به زندگی خویش معنا ببخشد. بازتاب اندیشه، ش ۲۳، صص ۱۸-۲۷.

موریاتی، آنتونی. (بی تا). روان شناسی ساتانیسم (شیطان پرستی) (مترجم: مهدی گنجی). تهران: نشر ساوالان.

مؤمنی‌راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاجر و مزینی، ناصر. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کیفی در آئین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج. فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، ش ۱۴، صص ۱۸۷-۲۲۲.

نراقی، محمد مهدی. (۱۳۷۹). جامع السعادات. قم: نشر اسماعیلیان.

نوری، حسین بن محمد تقی. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل (محقق و مصحح: مؤسسة آل البيت علیه السلام). قم: مؤسسة آل البيت علیه السلام.

یوسفی، زهره؛ گل، علی‌رضا؛ آقامحمدیان شعرباف، حمیدرضا؛ سیدزاده، ایمان و ولی‌پور، محمد؛ (۱۴۰۰). بررسی رابطه بین طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه و اختلال شخصیت ضد اجتماعی و مرزی با میانجی‌گری خصومت مرضی و عاطفه منفی. رویش روانشناسی، ۱۰(۴)، صص ۱۲۳-۱۳۲.

هاشمی رفسنجانی، اکبر. (۱۳۸۳). فرهنگ قرآن. قم: بوستان کتاب قم.

DeLisi, Matt, Drury, Alan J., Michael J. Elbert. (2019). The etiology of antisocial personality disorder: The differential roles of adverse childhood experiences and childhood psychopathology. *comprehensive psychiatry*, (92), pp. 1-6.

Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Mill Valley, CA: Sociology Press.

Strauss, A; & Corbin, j. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and Procedures for Developing Grounded theory* (2nd Ed). Sage publications

References

* The Holy Quran

** Nahj al-Balagha

'Askari, H. (1979). *Al-Furuq fi al-lughah*. Beirut: Dar al-Afaq al-Jadidah. [In Arabic]

Abbasi, M., Narouei Nosrati, R., Janbozorgi, M., & Quraishi, S. K. (2018). Eudaimonic pleasure components based on Islamic sources: Developing a conceptual model. *Lifestyle Studies*, 4(7), pp. 127-161. [In Persian]

Ale Rooze Nahan, D., & Seligman, M. E. P. (2001). *Psychopathology* (Y. S. Mohammadi, Trans.). Tehran: Arasbaran Publications. [In Persian]

American Psychiatric Association. (2017). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)* (F. Rezaei et al., Trans.). Tehran: Arjmand Publications. [In Persian]

Amin, N. B. (1983). *Tafsir makhzan al-'irfan fi 'ulum al-Qur'an*. N.p.: N.p. [In Persian]

Barlow, D. H., Durand, V. M., & Hofmann, S. G. (2016). *Psychopathology* (M. Firouzbakht, Trans.). Tehran: Rasa Cultural Services Publications. [In Persian]

Barqi, A. (1992). *Al-Mahasin* (J. al-Din Moaddeth, Ed.). Qom: Dar al-Kotob al-Islamiya. [In Arabic]

Butcher, J., Hooley, J., & Mineka, S. (2016). *Psychopathology* (Y. S. Mohammadi, Trans.). Tehran: Arasbaran Publications. [In Persian]

Comer, R. J. (2017). *Psychopathology* (Y. S. Mohammadi, Trans.). Tehran: Arasbaran Publications. [In Persian]

Danesh, T. Z. (2002). *Who is the criminal, and what is criminology?* Tehran: Keyhan Publications. [In Persian]

Davison, G. C., Neale, J. M., Kring, A. M., & Johnson, S. L. (2016). *Psychopathology* (M. Dehestani, Trans.). Tehran: Virayesh Publications. [In Persian]

DeLisi, M., Drury, A. J., & Elbert, M. J. (2019). The etiology of antisocial personality disorder: The differential roles of adverse childhood experiences and childhood psychopathology. *Comprehensive Psychiatry*, 92, pp. 1-6.

- Divani, A., & Dehghanpour, A. (2011). Meaning and purpose of life from the perspective of Sadr al-Din Shirazi. *Ethics Research*, (5), pp. 19-42. [In Persian]
- Faramarz Qaramaleki, A. (2003). *The veil of illusion: An analysis of heedlessness in light of Sermon 174 of Nahj al-Balagha*. Tehran: Aftab-e-Tose'e Publications. [In Persian]
- Frey, M. (2018). *Group cognitive therapy* (M. Janbozorgi, Trans.). Qom: Hawzah & University Research Institute. [In Persian]
- Ganji, M. (2017). *Psychopathology*. Tehran: Savalan Publications. [In Persian]
- Ghasemi Nejad, M. 'A., Hajlou, N., & Ansar Hossein, S. (2015). Aggression and its prevention from the perspective of Islam and psychology. *Psychology and Religion*, (30), pp. 19-36. [In Persian]
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Hashemi Rafsanjani, A. (2004). *The Quranic Encyclopedia*. Qom: Bustan-e-Ketab. [In Persian]
- Hoseini Saresht, M. S. (2008). An inquiry into the conceptualization of *zaygh* (deviation) in the Qur'an and Sunnah. *Akhlaq*, (13-14), pp. 97-146. [In Persian]
- Hurr 'Amili, M. ibn H. (1988). *Wasā'il al-Shī'a* (Ahl al-Bayt Institute, Ed.). Qom: Ahl al-Bayt Institute. [In Arabic]
- Ibn 'Umar, M. (n.d.). *Tawhid al-Mufaddal* (K. Muzaffar, Ed.). Qom: Davari Publications. [In Arabic]
- Ibn Babawayh (al-Saduq), M. (1983). *Al-Khisal* (A. A. Ghaffari, Ed., 1st ed.). Qom: Society of Seminary Teachers. [In Arabic]
- Ibn Babawayh (al-Saduq), M. (1993). *Man la yahduruhu al-faqih* (A. A. Ghaffari, Ed., 2nd ed.). Qom: Islamic Publishing Office of the Society of Seminary Teachers of Qom. [In Arabic]
- Ibn Batriq, Y. ibn H. (1987). *Umdat 'uyun siyah al-akhbar fi manaqib imam al-abrar*. Qom: Islamic Publishing Center. [In Arabic]

- Ibn Faris, A. (1984). *Mu'jam maqayis al-lughah* (A. M. Harun, Ed.). Qom: Islamic Propagation Office. [In Arabic]
- Ibn Shu'ba Harani, H. ibn 'A. (1984). *Tuhaf al-'uqul* (A. A. Ghaffari, Ed.). Qom: Society of Seminary Teachers. [In Arabic]
- Janbozorgi, M. (2019). *Multidimensional spiritual therapy*. Qom: Hawzah & University Research Institute. [In Persian]
- Javadi Amoli, 'A. (2005). *Right and duty in Islam*. Qom: Esra Publications. [In Persian]
- Jazayeri, M. A. (2003). *Lessons in Islamic ethics*. Qom: Center for Seminary Cultural Studies and Research. [In Persian]
- Johari, I. ibn H. (1989). *Sihah Taj al-lughah wa sihah al-'Arabiyyah*. Tehran: Amiri Publications. [In Persian]
- Jurjani, 'A. (1889). *Al-Ta'rifat* (1st ed.). Cairo: Al-Matba'ah al-Khayriyah. [In Arabic]
- Kaplan, H., & Sadock, B. (1989). *Psychiatry* (N. Pourafkari, Trans.). Tabriz: Zoqi Publications. [In Persian]
- Khomeini, R. (1994). *Commentary on forty hadiths*. Qom: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
- Khoramayi, F., Qarachahi, M., Yazdani, F., & Zare', S. (2015). Development and psychometric evaluation of the neglect scale based on Qur'anic verses. *Psychological Methods and Models*, (21), pp. 41-58. [In Persian]
- Kulayni, M. ibn Y. (1987). *Al-Kafi (Islamiyyah Edition)* (A. A. Ghaffari & M. Akhundi, Eds.). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Arabic]
- Laysi Waseti, A. (1997). *'Uyun al-hikam wa al-mawa'iz* (H. H. Birjandi, Ed., 1st ed.). Qom: Dar al-Hadith. [In Arabic]
- Lotfi, M. (2016). The application of semantic fields in Qur'anic studies. *Qur'an and Hadith Sciences Research Journal, Al-Zahra University*, (3), pp. 119-140. [In Persian]

- Majlesi, M. B. (1983). *Bihar al-Anwar (Beirut Edition)* (Various Scholars, Eds.). Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Makarem Shirazi, N. (1992). *Tafsir-e Nemouneh*. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Makarem Shirazi, N. (1998). *Morality in the Qur'an*. Qom: Imam Ali ibn Abi Talib Seminary Press. [In Persian]
- Makarem Shirazi, N. (2003). *Selected Tafsir Nemouneh* (13th ed.). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Makarem Shirazi, N. (2011). *Message of Imam Amir al-Mu'minin*. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Malekian, M. (2001). Everyone must give meaning to their own life. *Baztab-e Andisheh*, (23), pp. 18-27. [In Persian]
- Mazaheri, H. (2016). *Islamic Moral Knowledge* (M. Hadizadeh, Trans.). Isfahan: Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom. [In Persian]
- Mazandarani, M. S. ibn A. (1963). *Sharh al-Kafi - al-Usul wa al-Rawdah* (A. H. Sha'rani, Ed., 1st ed.). Tehran: Islamic Library. [In Arabic]
- Mesbah, M. (2012). The role of intention in moral value. *Divine Ethics*, 1(2), pp. 81-104. [In Persian]
- Momeni Rad, A., Aliabadi, K., Fardanesh, H., & Mazini, N. (2013). Qualitative content analysis in research methodology: Nature, process, and result validity. *Educational Measurement*, (14), pp. 187-222. [In Persian]
- Moriarty, A. (n.d.). *Psychology of Satanism* (M. Ganji, Trans.). Tehran: Savalan Publications. [In Persian]
- Mostafavi, H. (1989). *Al-Tahqiq fi Kalimat al-Qur'an al-Karim*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Mukhtar 'Umar, A. (2007). *Semantics* (S. H. Shahidi, Trans.). Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad Press. [In Persian]
- Naraqi, M. M. (2000). *Jami' al-Sa'adat*. Qom: Esmā'iliyan Publications. [In Persian]

- Nuri, H. ibn M. T. (1988). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il* (Ahl al-Bayt Institute, Ed.). Qom: Ahl al-Bayt Institute. [In Arabic]
- Pasandideh, A. (2013). *An Islamic model of happiness with a positive psychology approach*. Qom: Dar al-Hadith Scientific Institute. [In Persian]
- Qara'ati, M. (2009). *Tafsir-e Noor*. Tehran: Cultural Center of Lessons from the Qur'an. [In Persian]
- Qodousi, A., & Mirdrikvandi, R. (2013). Psychological concept of arrogance in Islamic sources and comparison with narcissism. *Ma'refat*, (192), pp. 83-93. [In Persian]
- Qummi, 'A. (1994). *Safinat al-Bihar*. Qom: Osveh Publications. [In Arabic]
- Raghib Isfahani, H. ibn M. (1991). *Mufradat al-faz al-Qur'an* (S. A. Dawudi, Ed.). Beirut: Dar al-Shamiyyah. [In Arabic]
- Rahnamayi, M. S., Mousavi, A. M., & Jalali, M. R. (2014). Prevention and treatment of mental disorders based on the fourfold relationship system and the hadith of the soldiers of reason and ignorance. *Ma'refat*, (205), pp. 57-68. [In Persian]
- Sadr al-Din Shirazi, M. ibn I. (1999). *Al-Hikmah al-muta'aliyyah fi al-asfar al-arba'ah (al-Asfar)*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Sadr al-Din Shirazi, M. ibn I. (2004). *Sharh usul al-kafi (Sadra)* (M. Khwajavi, Ed.). Tehran: Institute for Cultural Studies and Research. [In Persian]
- Samavati, P., & Dastan, Z. (2013). Antisocial personality disorder: Criminal or patient? *Medical Law Journal*, (24), pp. 171-191. [In Persian]
- Shamloo, S. (2013). *Psychopathology*. Tehran: Roshd Publications. [In Persian]
- Siyasi, A. A. (1962). *Psychology of abnormal (pathological) behavior*. Tehran: Dehkhoda Publications. [In Persian]
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Tabataba'i, S. M. H. (1995). *Translation of Tafsir al-Mizan* (M. B. Mousavi Hamadani, Trans.). Qom: Islamic Publishing Office. [In Persian]
- Taghaddosi-Nejad, F., Saberi, M., Ghodousi, A., & Maghsoudlou, S. (2002). A comparison of criminogenic factors in schizophrenic patients and patients with antisocial personality disorder. *Iranian Journal of Forensic Medicine*, (28), pp. 5-9. [In Persian]
- Tamimi Amadi, A. W. ibn M. (1989). *Ghurur al-hikam wa durar al-kalim* (S. M. Rajaei, Ed.). Qom: Dar al-Kotob al-Islamiya. [In Arabic]
- Yousefi, Z., Gol, A. R., Aghamohammadian Sherbaf, H. R., Seyedzadeh, I., & Valipour, M. (2021). The relationship between early maladaptive schemas and antisocial and borderline personality disorders: The mediating role of pathological hostility and negative affect. *Royesh-e Ravanshenasi*, 10(4), pp. 123-132. [In Persian]